

บทที่ ๒

การวิเคราะห์อาชัณกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทที่ ๒ ผู้วิจัยจะอธิบายเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และการให้ผลของกรรม โดยยึดกรรม ๑๒ และการให้ผล เป็นหลัก พร้อมยกตัวอย่างผลกระทบที่เกิดขึ้นกับบุคคลพอสังเขป จากคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ในส่วนสำคัญของบทนี้ คือ อาชัณกรรม จะวิเคราะห์โดยละเอียด พร้อมยกตัวอย่างผลกระทบของบุคคลที่มีลักษณะของกรรมที่กระทำในเวลาใกล้จะตาย ซึ่งจะเชื่อมโยงกับชีวิตหลังความตายในบทที่ ๓ ถัดไป โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของกรรม

พระพุทธองค์ตรัสว่า “เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคล คิดแล้ว จึงกระทำความด้วยกาย วาจา ใจ”^๑ โดยทั่วไป กรรม แปลตามศัพท์ว่า การงาน หรือการกระทำ แต่ในทางธรรมต้องจำกัดความจำเพาะลงไปว่า หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนา ก็ไม่เรียกว่าเป็นกรรมในความหมายทางธรรม

ความหมายที่กล่าวมานี้ เป็นความหมายอย่างกลางๆ พอคลุมความได้กว้างๆ เท่านั้น ถ้าจะชัดเจนมองเห็นเนื้อหาและขอบเขตแจ่มแจ้ง ควรพิจารณาการแยกแยะความหมายออกเป็นแง่หรือเป็นระดับต่างๆ ดังนี้

ก. เมื่อบริการถึงตัวแท้จริงของกรรม หรือมองให้ถึงคันค่อ เป็นการมองตรงตัวหรือเฉพาะตัวกรรมก็คือเจตนา อันได้แก่เจตน์จำนง ความจงใจ การเลือกคัดตัดสินใจ มุ่งหมายที่จะกระทำหรือพลั้งเผลอเป็นตัวกระทำการนั้นเอง เจตนาหรือเจตน์จำนงนี้เป็นตัวนำ บังชี้ และกำหนดทิศทางแห่งการกระทำทั้งหมดของมนุษย์ เป็นตัวการหรือเป็นแกนนำในการริเริ่ม ประชุมแต่งสร้างสรรค์ ทุกอย่าง จึงเป็นตัวแท้ของกรรม

ข. มองขยายออกไปให้เห็นตัวการอื่นๆ คือมองเข้าไปที่ภายในกระบวนการแห่งชีวิตของบุคคลแต่ละคน จะเห็นกรรมในแง่ตัวประกอบซึ่งมีส่วนร่วมอยู่ในกระบวนการแห่งชีวิต เป็นเจ้าหน้าที่ในการประชุมแต่งโครงสร้างและวิถีที่จะดำเนินไปของชีวิตนั้น กรรมในแง่นี้ตรงกับคำว่า สังขาร หรือมักเรียกชื่อว่า สังขาร เช่นอย่างที่เป็นหัวข้อหนึ่งในปฏิจจสมุปบาท ซึ่งแปล

^๑ อกฺ.ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๙๗.

กันว่า สภาพที่ปรุงแต่งจิต หมายความว่า องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่างๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งแต่งจิตให้ดีหรือชั่ว หรือให้เป็นกลางๆ ปรุงแปรการตรัสรู้ที่นึกคิดในใจ และการแสดงออกทางกายวาจา เป็นกรรมแบบต่างๆ ถ้าจะเปล่งง่าย ๆ ก็ว่าความคิดปรุงแต่ง แม้ในความหมายนี้ก็ยังยึดเอาเจตนาอันเป็นหลัก บางครั้งท่านก็แปลอย่างง่าย ๆ รวบรัดว่า สังขารก็คือเจตนาทั้งหลายนั่นเอง

ค. มองเลยออกมาข้างนอกเล็กน้อย คือมองในแง่ของชีวิตที่สำเร็จรูปแล้วเป็นหน่วยหนึ่งๆ หรือมองชีวิตที่ดำเนินออกอย่างเป็นหน่วยรวมหน่วยหนึ่งๆ ตามที่สมมติเรียกกันว่า บุคคลผู้หนึ่งๆ ซึ่งดำเนินชีวิตอยู่ในโลก เป็นเจ้าของบทบาทของตนๆ ต่างหากๆ กันไป กรรมในแง่นี้ก็ คือ การทำ การพูด การคิด หรือการคิดนึก และการแสดงออกทางกายวาจา หรือความประพฤติที่เป็นไปต่างๆ ซึ่งบุคคลผู้นั้นจะต้องรับผิดชอบเก็บเกี่ยวผลเป็นส่วนตัว ไม่ว่าจะมองแบบๆ เฉพาะเวลาเฉพาะหน้า หรือมองกว้างไกลออกไปในอดีต และอนาคตก็ตาม กรรมในความหมายนี้ เข้ากับความหมายกว้างๆ ที่แสดงไว้ข้างต้น และเป็นแง่ความหมายที่กล่าวบ่อยที่สุด เพราะปรากฏในคำสอนต่อบุคคล มุ่งให้ทุกคนรับผิดชอบต่อการกระทำของตน และพยายามประกอบแต่กรรมดี

ง. มองกว้างออกไปอีก คือมองในแง่กิจกรรมของหมู่มนุษย์ ได้แก่ กรรมในความหมายของการประกอบอาชีพการงาน การดำเนินชีวิต และการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ ที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากเจตน์จำนง การคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ ซึ่งทำให้เกิดความเป็นไปในสังคมมนุษย์อย่างที่เป็นที่เห็นกันอยู่

อย่างไรก็ตาม แม้จะให้มองความหมายของกรรมครบทั้ง ๔ ระดับอย่างนี้ เพื่อได้ความหมายที่สมบูรณ์ จะต้องถือเอาความหมายในแง่ของเจตนาเป็นแกนยื่นเสมอไป เพราะเจตนาเป็นตัวการที่นำมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลาย การกระทำใดไร้เจตนา ก็ย่อมไม่มีผลตามกรรมนิยาม คือไม่เป็นไปตามกฎแห่งกรรม กลายเป็นเรื่องของนิยามอื่นทำหน้าที่ไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตุนิยาม คือมีค่าเหมือนกับการที่ดินถล่ม ก้อนหินกร่อนร่วงหล่นจากภูเขา หรือกิ่งไม้แห้งหักลงมา เป็นต้น^๒

^๒ ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๗-๑๕๘.

ดังนั้น กรรม จึงเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา เจตนาเป็นตัวนำ บังชี้ และกำหนดทิศทางแห่งการกระทำทั้งหมดของมนุษย์ องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่างๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งแต่งจิตให้ดีหรือชั่ว หรือให้เป็นกลางๆ ประดูแต่งให้นึกคิดในใจ และแสดงออกทางกาย วาจา เป็นกรรมแบบต่างๆ

๒.๒ ประเภทของกรรม

กรรม เมื่อจำแนกตามคุณภาพ หรือตามธรรมชาติที่เป็นมูลเหตุ ย่อมแบ่งได้เป็น ๒ อย่าง คือ

(๑) อกุศลกรรม กรรมที่เป็นอกุศล การกระทำที่ไม่ดี กรรมชั่ว หมายถึง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ หรือโมหะ

(๒) กุศลกรรม กรรมที่เป็นอกุศล การกระทำที่ดี หรือกรรมดี หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ หรืออโมหะ

แต่ถ้าจำแนกตามทวาร คือ ทางที่ทำการ หรือทางแสดงออกของกรรม จัดเป็น ๓ คือ

(๑) กายกรรม กรรมทำด้วยกาย หรือการกระทำทางกาย

(๒) วจีกรรม กรรมทำด้วยวาจา หรือการกระทำทางวาจา

(๓) มโนกรรม กรรมทำด้วยใจ หรือการกระทำทางใจ

กรรมยังสามาถจำแนกตามสภาพที่สัมพันธ์กับวิบากหรือการให้ผล จัดเป็น ๔ อย่าง คือ

(๑) กรรมดำ ให้ผลดำ คือ กาย วาจา ใจ อันเป็นไปเพื่อความเบียดเบียน บุคคลนั้นย่อมเกิดในโลกที่มีการเบียดเบียน เมื่อเกิดในโลกที่มีการเบียดเบียนเช่นนั้น เขาย่อมได้กระทบกับผัสสะที่มีการเบียดเบียน ย่อมได้เสวยเวทนาอันเป็นไปเพื่อความเบียดเบียน มีความทุกข์โดยส่วนเดียว เช่น สัตว์นรกทั้งหลาย นี้แหละคือกรรมดำ มีผลดำ

(๒) กรรมขาว มีผลขาว คือ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ของบุคคลใดไม่มีการเบียดเบียน ไม่เป็นไปเพื่อการเบียดเบียน บุคคลนั้นย่อมเกิดในโลกที่ไม่มีการเบียดเบียน เมื่อเกิดในโลกที่ไม่มีการเบียดเบียนย่อมกระทบกับผัสสะที่ไม่มีการเบียดเบียน (ไม่มีเรื่องแห่งการเบียดเบียนกัน) เขาย่อมได้รับเวทนาอันไม่มีการเบียดเบียน (คือสุขเวทนา) เป็นสุขโดยส่วนเดียว ดังเช่นเทพเจ้าเหล่าสุกทินะ นี้แหละคือกรรมขาว มีผลขาว

^๑ อภ.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๐/๒๓๕-๒๓๖.

(๓) **กรรมทั้งดำทั้งขาว มีผลทั้งดำทั้งขาว** คือ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมของบุคคลใดเป็นไปเพื่อความเบียดเบียนบ้าง เป็นไปเพื่อความไม่เบียดเบียนบ้าง บุคคลนั้นย่อมเกิดในโลกที่มีการเบียดเบียนบ้าง ไม่เบียดเบียนบ้าง ย่อมกระทบกับผัสสะอันเป็นไปเพื่อความเบียดเบียนบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนบ้าง (เกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีการเบียดเบียนบ้าง ไม่มีการเบียดเบียนบ้าง) เขาย่อมเสวยเวทนาอันเป็นไปเพื่อความเบียดเบียนบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนบ้าง เคลื่อนกล่นไปด้วยสุขและทุกข์ ดังเช่นมนุษย์ทั้งหลาย เทวดาบางพวก วิณิชาตบางพวก นี่แหละคือกรรมทั้งดำทั้งขาว มีผลทั้งดำทั้งขาว

(๔) **กรรมไม่ดำไม่ขาว มีผลไม่ดำไม่ขาว** คือเจตนาที่จะละกรรมทั้งปวง ทั้งกรรมดำ กรรมขาว และกรรมทั้งดำทั้งขาว กรรมเช่นนี้แหละย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม เช่น กรรมของพระอรหันต์

กรรมดำ คือ อกุศล ทุจริต

กรรมขาว คือ กุศล สุจริต

กรรมทั้งดำทั้งขาว คือ กรรมทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล ทั้งทุจริตและสุจริต

กรรมไม่ดำไม่ขาว คือ กรรมของพระอรหันต์ สักแต่ว่าเป็นกิริยา ไม่มีผลเป็นสุขหรือทุกข์อีกต่อไป^๔

ในบรรดากรรม ๓ อย่าง คือ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น มโนกรรมสำคัญที่สุด และมีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุด ดังพุทธองค์ตรัสว่า “ตปัสสี บรรดากรรมทั้ง ๓ ประการที่จำแนกแยกเป็นอย่างนี้ เราบัญญัติมโนกรรมว่ามีโทษมากกว่า ในการทำกรรมชั่ว ในการประพฤติกกรรมชั่ว มิใช่กายกรรม หรือวจีกรรม”^๕

เหตุที่มโนกรรมสำคัญที่สุด ก็เพราะเป็นจุดเริ่มต้น คนคิดก่อนแล้วจึงพูดจึงกระทำ คือแสดงออกทางกายและวาจา ดังนั้น วจีกรรมและกายกรรม จึงขยายออกมาจากมโนกรรมนั่นเอง และที่มีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุด ก็เพราะว่ามโนกรรมรวมถึง ความเชื่อถือ ความเห็น ทฤษฎี แนวความคิดและค่านิยมต่างๆ ที่เรียกว่าทิฐิ ทิฐินี้เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมต่างๆ ไปของบุคคล ความเป็นไปในชีวิตของบุคคลและคติของสังคมทั้งหมด เมื่อเชื่อ เมื่อเห็น หรือนิยมอย่างไร ก็คิดการ

^๔ วคิน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๐-๔๑.

^๕ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๗/๕๕.

พุดจาสั่งสอนชักชวนกัน และทำการต่างๆ ไปตามที่เชื่อที่เห็นที่นิยมอย่างนั้น ถ้าเป็นมิจฉาทิฐิ การดำริ พุดจาและทำการก็ดำเนินไปในทางผิดเป็นมิจฉาไปด้วย ถ้าเป็นสัมมาทิฐิ การดำริ พุดจา และทำการต่างๆ ก็ดำเนินไปในทางถูกต้องเป็นสัมมาไปด้วย เช่น คนและสังคมที่เห็นว่าความพรั่งพร้อมทางวัตถุมีค่าสูงสุดเป็นจุดหมายที่พึงใฝ่ประสงค์ ก็จะเพียรพยายามแสวงหาวัตถุให้พรั่งพร้อม และถือเอาความพรั่งพร้อมด้วยวัตถุนั้น เป็นมาตรฐานวัดความเจริญรุ่งเรืองเกียรติยศและศักดิ์ศรี เป็นต้น วิถีชีวิตของคนและแนวทางของสังคมนั้นก็จะไปในรูปแบบหนึ่ง ส่วนคนและสังคมที่ถือความสงบสุขทางจิตใจเป็นที่หมาย ก็จะมีวิถีชีวิตและความเป็นไปอีกแบบหนึ่ง^๖

ดังนั้น กรรม จำแนกตามคุณภาพ แบ่งได้เป็น ๒ อย่าง คือ อกุศลกรรม และ กุศลกรรม ถ้าจำแนกตามทวาร คือ ทางที่ทำการ หรือทางแสดงออกของกรรม จัดเป็น ๓ คือ กายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม โดยมโนกรรมสำคัญที่สุด และมีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุด มากกว่าการประพฤติกกรรม ทางกายกรรม หรือวาจากรรม

๒.๓ เหตุเกิดแห่งกรรม

ตามพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท สิ่งทั้งหลายทั้งปวงจะเกิดขึ้นมาลอยๆ ไม่ได้ เมื่อเกิดขึ้นย่อมมีเหตุมีปัจจัยเกี่ยวเนื่องกันไป เหตุเกิดของกรรมก็เช่นกัน สาเหตุของกรรมไม่ได้มาจากกรรมที่ทำลงไป ด้วยความโลภ ความโกรธ และความหลง จะเป็นเหตุให้เกิดกรรมอื่นต่อไปอีก ส่วนสาเหตุของกรรมมาจากกรรมที่ทำลงไป ด้วยความไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลง ซึ่งจะเป็นเหตุให้กรรมไปในทางสิ้นสุดลงได้ ดังนั้น กรรมที่ทำไป เพราะมีกิเลสครอบงำ ทำให้เกิดกรรมไม่ดีทั้งหลายขึ้น ส่วนกรรมที่ทำไปด้วยปัญญา จะทำให้กรรมทั้งหลายลดลงหรือหมดไปจนไปสู่ความสิ้นกรรม ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในนิทานสูตร ว่าด้วยเหตุเกิดแห่งกรรม ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย เหตุให้เกิดกรรม ๑ ประการนี้ อะไรบ้าง คือ ๑) โลภะ (ความอยากได้) เป็นเหตุให้เกิดกรรม ๒) โทสะ (ความคิดประทุษร้าย) เป็นเหตุให้เกิดกรรม ๓) โมหะ (ความหลง) เป็นเหตุให้เกิดกรรม กรรมที่ถูกโลภะครอบงำ เกิดจากโลภะ มีโลภะเป็นเหตุ มีโลภะเป็นแดนเกิด ย่อมให้ผลในที่สุดซึ่งอรรถภาพของเขาเกิด บุคคลต้องเสวยผลกรรมนั้นในขั้นที่กรรมนั้นให้ผลในปัจจุบัน ในลำดับที่เกิด หรือในระยะต่อไป กรรมที่ถูกโทสะครอบงำ เกิดจากโทสะ มีโทสะเป็นเหตุ มีโทสะเป็นแดนเกิดย่อมให้ผลในที่สุดซึ่งอรรถภาพของเขาเกิด บุคคลต้องเสวยผลกรรมนั้นในขั้นที่กรรมนั้น ให้ผลในปัจจุบัน ในลำดับที่เกิด หรือในระยะต่อไป กรรมที่ถูก

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๖๑.

โมหะครอบงำ เกิดจากโมหะ มีโมหะเป็นเหตุ มีโมหะเป็นแดนเกิด ย่อมให้ผลในที่ตั้งอรรถภาพ
ของเขาเกิด บุคคลต้องเสวยผลกรรมนั้นในขั้นที่กรรมนั้น ให้ผลในปัจจุบัน ในลำดับที่เกิด
หรือในระยะต่อไป

ภิกษุทั้งหลาย เหตุให้เกิดกรรม ๓ ประการนี้ อะไรบ้าง คือ ๑) อโลภะ (ความไม่โลภ) เป็น
เหตุให้เกิดกรรม ๒) อโทสะ (ความไม่คิดประทุษร้าย) เป็นเหตุให้เกิดกรรม ๓) อโมหะ
(ความไม่หลง) เป็นเหตุให้เกิดกรรม กรรมที่ถูกอโลภะครอบงำ เกิดจากอโลภะ มีอโลภะเป็นเหตุ
มีอโลภะเป็นแดนเกิด เมื่อสิ้นอโลภะแล้ว เป็นอันบุคคลละกรรมนั้นได้ ตัณหาถอนโคนได้
เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้
กรรมที่ถูกอโทสะครอบงำ เกิดจากอโทสะ มีอโทสะเป็นเหตุ มีอโทสะเป็นแดนเกิด เมื่อสิ้น
โทสะแล้ว เป็นอันบุคคลละกรรมนั้นได้ ตัณหาถอนโคนได้เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอน
โคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ กรรมที่ถูกอโมหะครอบงำ เกิดจาก
อโมหะ มีอโมหะเป็นเหตุ มีอโมหะเป็นแดนเกิด เมื่อสิ้นโมหะแล้ว เป็นอันบุคคลละกรรม
นั้นได้ ตัณหาถอนโคนได้เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้
ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

ภิกษุทั้งหลาย เหตุให้เกิดกรรม ๓ ประการนี้แล คนเขลาทำกรรมที่เกิดเพราะโลภะ โทสะ
และโมหะ กรรมที่คนเขลานั้นทำแล้วจะมากหรือน้อยก็ตามย่อมให้ผลในอรรถภาพนี้แล สิ่งอื่น
(ที่จะรองรับผลกรรมนั้น) ไม่มีเพราะเหตุนี้ ภิกษุผู้รู้โลภะ โทสะ และโมหะ (จึงไม่ทำ)
กรรมที่เกิด เพราะเมื่อทำวิชาให้เกิดขึ้น ย่อมละทุกดิถีทั้งปวงได้”

นอกจากนี้ยังตรัสเหตุเกิดแห่งกรรมไว้ในนิพเพธิกสูตรว่า “ผัสสะเป็นเหตุเกิดแห่งกรรม”^๘

ดังนั้น กรรมที่ทำไว้ด้วยอำนาจกิเลสอันใด ถ้ากิเลสอันนั้นยังไม่หมดจากสันดาน กรรม
นั้นย่อมจะต้องให้ผลเสมอ ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ไม่ชาตินี้ก็ชาติต่อไป แต่โดยธรรมดาทุกอย่างจะ
ให้ผลก็ต่อเมื่อกรรมนั้นมีโอกาส ถ้าได้โอกาสที่จะให้ผลในชาตินี้ ก็ให้ผลในชาตินี้ ถ้าในชาตินี้
ไม่ให้โอกาส ก็อาจจะให้ผลในชาติต่อจากชาตินี้ หรือถ้าในชาติต่อจากชาตินี้ยังไม่ได้โอกาส ก็อาจจะ
ให้ผลในชาติหนึ่งต่อไปอีก ตราบใดที่โลภะ โทสะ โมหะ ยังไม่ขาดจากสันดาน กรรมที่ทำไว้แล้วด้วย
อำนาจของกิเลสนี้ ย่อมไม่สูญยอมจะก่อให้เกิดผลคราวใดคราวหนึ่งจนได้

^๗ อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๓๔/๑๘๖-๑๘๘.

^๘ อ.จ.ก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๘๗.

๒.๔ ประเภทของกรรม ๑๒ และการให้ผล

พระพุทธองค์ตรัสยืนยันการให้ผลของกรรมในลักษณะเป็นพินิจยามว่า “บุคคลหว่านพืช เช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น คนทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว”^๕ หมายถึง ความดีหรือความชั่ว ตลอดจนสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์นั้น ขึ้นอยู่กับการกระทำของมนุษย์ จากการเกี่ยวเนื่องกันของกรรม และการให้ผลของกรรมนี้ นับเป็นกระแสต่อเนื่องมาจากการกระทำของบุคคลที่ยังมีกิเลสตัณหา ดังที่ตรัสไว้ในปฐมชนสูตร ว่าด้วยสิ่งที่ทำให้เกิด ว่า “ตัณหาทำคนให้เกิด จิตของคนนั้นย่อมพล่านไป สัตว์เวียนว่ายในสงสาร ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของคนนั้น”^๖ หมายถึง บุคคลที่ยังมีกิเลสตัณหาในดวงจิตอยู่ ก็ย่อมตกอยู่ใต้อำนาจการให้ผลของกรรมนั้น พระพุทธศาสนาเชื่อสิ่งทั้งหลายเกิดมาจากเหตุ ถ้าทำเหตุดี ผลก็ดีตาม ถ้าทำเหตุชั่ว ผลก็ชั่วตาม ถ้าไม่ทำเหตุเลย ผลก็ไม่มีเลย

กรรม และการให้ผล ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และเป็นที่มาของกรรม ๑๒ นั้น พบว่ามีเพียง ๓ ประการ กล่าวไว้ว่า

วิบากแห่งกรรม เป็นอย่างไร คือ เรากล่าววิบากแห่งกรรมว่ามี ๓ ประการ คือ

- (๑) กรรมที่พึงเสวยในปัจจุบัน
 - (๒) กรรมที่พึงเสวยในอภัพถัดไป
 - (๓) กรรมที่พึงเสวยในอภัพต่อ ๆ ไป
- นี้เรียกว่า วิบากแห่งกรรม^๗

ส่วนในชั้นอรรถกถา มีการแบ่งประเภทของกรรมอีกแบบหนึ่ง ซึ่งนิยมถือตามกันมาและเป็นที่รู้จักกันดีในยุคหลังๆ คือ การจัดแบ่งเป็นกรรม ๑๒ หรือกรรมสี่ ๓ หมวด ดังที่แสดงไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค แต่งโดยพระพุทธโฆสาจารย์ และคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ แต่งโดยพระอนูรุธาจารย์ มีรายละเอียด ดังนี้

^๕ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔.

^๖ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๔/๖๕.

^๗ อภ.นกก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

คัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๓๒} แสดงไว้ว่า

ในกัมมวิภูฏและวิปากวิภูฏนั้น กรรม (ให้ผลตามคราว) มี ๔ อย่าง คือ

- (๑) ทิฏฐัมมเวทนียกรรม กรรมให้ผลในภพนี้
- (๒) อุปัชชเวทนียกรรม กรรมให้ผลต่อเมื่อเกิดแล้วในภพหน้า
- (๓) อปรปรเวทนียกรรม กรรมให้ผลในภพสืบๆ ไป
- (๔) อโหสิกรรม กรรมให้ผลสำเร็จแล้ว

ในบรรดาจิต ๗ ดวง (ซึ่งดำเนินไป) ขวนวิถี เดียวกันนั้น ขวนเจตนา ดวงแรกเป็นกุศล หรืออกุศลก็ตาม มีชื่อเรียกว่า ทิฏฐัมมเวทนียกรรม ทิฏฐัมมเวทนียกรรมนั้นให้ผลในอภัพนี้เท่านั้น แต่เมื่อไม่สามารถ (ให้ผล) อย่างนั้น ก็มีชื่อเรียกว่า อโหสิกรรมไป ที่เป็นกรรมมีชื่อเรียกว่า อโหสิกรรม ตามหลักของหมวด ๓ (ติกะ) ดังนี้ คือ ผลของกรรมมิได้มีแล้ว ๑ ผลของกรรมจักไม่มี ๑ ผลของกรรมไม่มีอยู่ ๑ ส่วนขวนเจตนา ดวงที่ ๗ ซึ่งทำให้สำเร็จความประสงค์ มีชื่อเรียกว่า อุปัชชเวทนียกรรม อุปัชชเวทนียกรรมนั้นให้ผลในอภัพถัดไป เมื่อไม่สามารถ (ให้ผล) ตามนั้น ก็เป็นกรรมมีชื่อเรียกว่า อโหสิกรรม ไป โดยนัยดังกล่าวแล้วเช่นกัน ขวนเจตนา (อีก) ๕ ดวง ในระหว่างขวนเจตนา ๒ ดวง (คือดวงที่ ๑ และดวงที่ ๗) มีชื่อเรียกว่า อปรปรเวทนียกรรม อปรปรเวทนียกรรมนั้นได้โอกาสเมื่อใดในกาลอนาคต ให้ผลเมื่อนั้น เมื่อยังมีความเป็นไปได้ของสังขารอยู่ ก็ยังไม่มีเป็นกรรมมีชื่อเรียกว่า อโหสิกรรม

ยังมีกรรม (ให้ผลตามลำดับ) อีก ๔ อย่าง คือ

- (๑) ครุกรรม กรรมหนัก
- (๒) พหุลกรรม กรรมเคยชิน
- (๓) อาสันนกรรม กรรมเมื่อจวนเจียน
- (๔) กัตตดากรรม กรรมสักแต่ว่าทำ

บรรดากรรม ๔ อย่างนั้น เป็นกุศลหรือเป็นอกุศลก็ตาม ในบรรดากรรมหนักและไม่หนัก กรรมใดเป็นกรรมหนัก เช่น มาตุฆาต (ฆ่ามารดา) เป็นต้นก็ตาม หรือมหัคคตกรรม ก็ตาม กรรมนั้นแลให้ผลก่อน ถึงแม้ในบรรดากรรมที่เคยชินและไม่เคยชินก็เหมือนกัน กรรมใดที่เคยชินเช่นความเป็นผู้มีศีลดีก็ตาม หรือความเป็นผู้ทุศีลก็ตาม กรรมเคยชินนั้นแลให้ผลก่อน กรรมที่คนเราระลึกได้

^{๓๒} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระพุทธจาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาพรส จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๕๕๕-๕๐๐๑.

ในเวลาใกล้มรณะ มีชื่อเรียกว่า อาสันนกรรม (คือกรรมเมื่อจวนเจียน) เพราะว่า บุคคลผู้ใกล้จะตาย สามารถระลึกถึงกรรมใดได้ เขาก็เกิดขึ้นด้วยกรรมนั้นนั่นแหละ ส่วนกรรมนอกจาก ๓ อย่างนี้ เป็นกรรมที่ได้รับความคุ้นเคยบ่อยๆ มีชื่อเรียกว่า กตัตตากรรม เมื่อไม่มีกรรม ๓ อย่างเหล่านั้นแล้ว มันจึงชักพาไปสู่ปฏิสนธิ

ยังมีกรรม (ให้ผลตามกิจ) อีก ๔ อย่าง คือ

(๑) ชนกกรรม กรรมแต่งให้เกิด

(๒) อุปัตถัมภกรรม กรรมสนับสนุน

(๓) อุปปีฬกรรม กรรมบีบคั้น

(๔) อุปฆาตกรรม กรรมตัดรอน

บรรดากรรม ๔ อย่างนั้น กรรมที่มีชื่อว่าชนกกรรม เป็นทั้งกุศลทั้งอกุศล ชนกกรรมทำให้เกิดวิบากชั้นในกามภพ ในรูปภพและในอรุภพ ทั้งในเวลาปฏิสนธิ ทั้งในเวลาที่ยาวกชั้นเป็นไป (ตั้งแต่เกิดจนตาย) ส่วนอุปัตถัมภกรรมไม่สามารถให้เกิดวิบาก (ชั้น) ได้ แต่เมื่อกรรมอื่นให้ปฏิสนธิแล้ว จึงสนับสนุนสุขหรือทุกข์ที่เกิดขึ้นในวิบาก (ชั้น) ซึ่งกรรมอื่นให้เกิดขึ้น ให้เป็นไปตลอดกาล อุปปีฬกรรมเมื่อกรรมอื่นให้ปฏิสนธิแล้ว ก็เข้าบีบคั้น เบียดเบียนสุขหรือทุกข์ที่เกิดขึ้นในวิบาก (ชั้น) ซึ่งกรรมอื่นทำให้เกิดขึ้น มิให้ดำเนินไปตลอดกาล ส่วนอุปฆาตกรรมไม่ว่าตนเองจะเป็นกุศลหรืออกุศลก็ตาม คอยตัดรอนกรรมอื่นที่มีกำลังด้อยกว่า ห้ามปรามผลของกรรมนั้นไว้ แล้วทำโอกาสให้แก่ผลของตน แต่เมื่อกรรมทำโอกาสให้อย่างนี้แล้ว ก็เรียกวิบากนั้นได้ว่า เกิดขึ้นแล้ว

อภิธัมมัตถสังคหะ^{๑๑} แสดงไว้ว่า

ชื่อว่ากรรมมี ๔ อย่าง โดยเนื่องด้วยกิจ คือ ชนกกรรม (กรรมให้ผล) อุปัตถัมภกรรม (กรรมอุปถัมภ์) อุปปีฬกรรม (กรรมบีบคั้น) และอุปฆาตกรรม (กรรมตัดรอน)

โดยโอกาสให้ผล กรรมมี ๔ อย่าง คือ ครุกรรม (กรรมหนัก) อาสันนกรรม (กรรมที่ทำให้ระลึกได้ในขณะใกล้เสียชีวิต) อาจิณณกรรม (กรรมที่ทำเสมอ) และกตัตตากรรม (กรรมสามัญทั่วไปที่นอกจากกรรม ๓ อย่างแรก)

^{๑๑} พระอนุรุทธาจารย์, พระญาณธระ, อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, แปลโดยพระคันธสารากิจังศ์ (กรุงเทพมหานคร : ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๖๑.

โดยเนืองด้วยเวลาเสวยผล กรรมมี ๔ อย่าง คือ ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม (กรรมให้ผลในภพนี้) อุปปัชชเวทนียกรรม (กรรมให้ผลในภพที่สองถัดจากภพนี้) อปปราปรียเวทนียกรรม (กรรมให้ผลในภพที่สามเป็นต้นไป) และอโหสิกรรม (กรรมที่ไม่ให้ผล)

เช่นเดียวกันนี้ กรรมมี ๔ อย่าง โดยเนืองด้วยภูมิแห่งการให้ผล คือ อกุศลกามาวจรกุศล รูปาวจรกุศล รูปาวจรกุศล และอรูปาจรกุศล

ประเภทกรรมทั้ง ๑๒ ประเภทนี้เกี่ยวข้องกับการให้ผลของกรรมแต่ละอย่างโดยตรง ทั้งฝ่ายที่เป็นกุศลกรรม และอกุศลกรรม ซึ่งภายหลังได้มีการอธิบายขยายความให้เข้าใจง่ายขึ้น สำหรับกรรมแต่ละข้อนี้ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กรรมหมวดที่ ๑ กรรมที่ว่าโดยหน้าที่

กิจจตุกกะ คือ กรรมประเภทที่ว่าโดยหน้าที่นี้ มีอยู่ ๔ หมวดด้วยกัน คือ ชนกกรรม ๑ อุปถัมภกรรม ๑ อุปปีฬกรรม ๑ อุปฆาตกรรม ๑ ซึ่งมีอธิบายตามลำดับก่อนหลัง ดังต่อไปนี้

๑) **ชนกกรรม** กรรมที่ทำให้วิบากและกัมมชรูปเกิดขึ้น ทั้งในปฏิสนธิกาลและประวัติกาล หมายความว่า ครั้นสัตว์ทั้งหลายตายลงแล้ว เมื่อจะไปเกิดในภูมิต่างๆ ซึ่งมีอยู่ในสังสารวัฏนี้ เช่น ไปเกิดในสัตว์เดียรัจฉานในดิรัจฉานภูมิ ไปเกิดเป็นเทวดาในเทวภูมิ หรือมาเกิดเป็นมนุษย์ในมนุษยภูมิ เหล่านี้ย่อมเป็นไปด้วยอำนาจแห่งชนกกรรม ซึ่งทำหน้าที่ให้วิบากและกัมมชรูปเกิดขึ้นในปฏิสนธิกาลทั้งสิ้น และเมื่อสัตว์ทั้งหลายเกิดขึ้นมาแล้ว ก็ต้องมีอวัยวะน้อยใหญ่เกิดขึ้นตามสมควรแก่สัตว์นั้นๆ พร้อมทั้งมีการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การสัมผัส และการรักษาภพ (ภวังก) เกิดขึ้นตามสมควร เหล่านี้ย่อมเป็นไปด้วยอำนาจแห่งชนกกรรม ซึ่งทำหน้าที่ให้วิบากและกัมมชรูปเกิดขึ้นในประวัติกาล

ชนกกรรม มีอยู่ ๒ ฝ่าย คือ ชนกกรรมที่เป็นฝ่ายอกุศล ๑ ชนกกรรมที่เป็นฝ่ายกุศล ๑ ชนกกรรมที่เป็นฝ่ายอกุศล เมื่อทำหน้าที่นำปฏิสนธิยังสัตว์ให้เกิดขึ้น ย่อมผลักดันสัตว์ให้ไปเกิดในทุกข์ดิฏฐภูมิอันเป็นภูมิชั่วช้า ซึ่งได้แก่อบายภูมิทั้ง ๔ คือ นิรยภูมิ ๑ เปตติวิสัยภูมิ ๑ อสุรกายภูมิ ๑ ดิรัจฉานภูมิ ๑ ชักนำสัตว์ทั้งหลายให้ไปเกิดในอบายภูมิเหล่านี้ ภูมิใดภูมิหนึ่ง ตามสมควรแก่กรรมที่สัตว์เหล่านั้นได้กระทำไว้ ส่วนชนกกรรมที่เป็นฝ่ายกุศล เมื่อทำหน้าที่นำปฏิสนธิยังสัตว์ให้เกิดขึ้น จะผลักดันให้สัตว์นั้นไปเกิดในสุคติภูมิ อันเป็นภูมิที่มีความสุขความเจริญ^{๑๔}

^{๑๔} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), *กรรมทีปนี เล่ม ๑*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔-๒๖.

ตัวอย่าง ชนกรรมฝ่ายอกุศล

กุฎุปกภิกษุ ผู้ฉันอยู่ในเรือนของภุมมพิชชวบ้านคนหนึ่งเป็นนิตย์ เกิดความอิจฉาที่ภุมมพินันท์ให้การต้อนรับและให้สักการะแก่พระชีนาสพผู้มาใหม่ดีกว่าตน จึงได้คำภิกษุชีนาสพผู้เป็นพระอรหันต์ด้วยอาการ ๔ อย่าง คือ การเคี้ยวกินถูล ประเสริฐกว่าการบริโภคภัตตรในเรือนของภุมมพิ การถอนผมด้วยแปรงตาล ประเสริฐกว่าการปลงผมด้วยช่างกลบที่ภุมมพินันท์นำมาให้ การเปลือยกายเที่ยวไป ประเสริฐกว่าการนอนบนเตียงที่ภุมมพินันท์นำมา การนอนบนแผ่นดิน ประเสริฐกว่าการนอนบนเตียงที่ภุมมพินันท์นำมา ครั้นเมื่อภิกษุกุฎุปกะถึงกาลสิ้นอายุแล้ว ได้ไปเกิดในอเวจีมหานรก เสวยทุกข์เป็นอันมากสิ้นพุทธันดรหนึ่ง เพราะกรรมที่ได้ทำไว้กับพระชีนาสพผู้เป็นพระอรหันต์นั้น^{๔๕}

ตัวอย่าง ชนกรรมฝ่ายกุศล

นายมหาทุคคตะ และภรรยา เป็นคนยากจนเจ็บใจ ได้รับการชักชวนให้ถวายทานจากชายบัณฑิตผู้หนึ่ง จึงเกิดความเลื่อมใสและศรัทธาอย่างแรงกล้า จึงไปรับจ้างเศรษฐีทำงานเพื่อหาทรัพย์มาทำบุญ ในที่สุดก็ได้ถวายทานแด่พระพุทธเจ้า โดยมีท้าวสักกะแปลงกายมาช่วยในการปรุงอาหารให้ อาณิสสส์ในการถวายทานครั้งนี้ ทำให้บ้านของท่านเต็มไปด้วยรัตนะ ๗ ประการและได้รับตำแหน่งเศรษฐี ท่านได้ถวายทานแก่พระพุทธเจ้าและหมู่ภิกษุตลอดศัปปดาห์ พอสิ้นชีวิตไปได้บังเกิดในเทวโลก เสวยทิพยสมบัติสิ้นพุทธันดรหนึ่ง^{๔๖}

๒) อุปถัมภกรรม มีหน้าที่ช่วยอุปถัมภ์รูปนามที่เป็นวิบากของชนกรรม คำฐัตถ์ทั้งหลายที่ไปเกิดในภูมิต่างๆ ให้ได้รับความทุกข์ และความสุขตามสมควรแก่กรรมของตน มีอยู่ ๒ ฝ่าย คือ อุปถัมภกรรมฝ่ายที่เป็นอกุศล ๑ อุปถัมภกรรมฝ่ายที่เป็นกุศล ๑ อุปถัมภกรรมที่เป็นฝ่ายอกุศลก็ยอมทำหน้าที่อุปถัมภ์คำชุกรมที่เป็นอกุศลให้เจริญยิ่งขึ้นไป เช่น บุคคลบางจำพวกกระทำอกุศลกรรมเมื่อตายไปชนกรรมฝ่ายอกุศลก็ทำหน้าที่นำไปปฏิบัติเป็นสัตว์เดียรัจฉานคือเป็นเสือเสร็จแล้วอุปถัมภกรรมฝ่ายอกุศลก็เข้าทำหน้าที่ ให้เสือนั้นประกอบอกุศลกรรมทำปาณาติบาตอยู่เนื่องๆ คือให้บาปนั้นมีกำลังแก่กล้ามากยิ่งขึ้น จะได้ทนทุกข์เวทนาอยู่ในทุกคติภูมินั้นนานๆ

^{๔๕} คุราวละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๑๘-๒๓๐.

^{๔๖} คุราวละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๓๑๕-๓๓๑.

ส่วนอุปถัมภ์ภกกรรมที่เป็นฝ่ายกุศล ทำหน้าที่อุปถัมภ์คำชุกรรมอันเป็นกุศลยิ่งๆ ขึ้นไป เช่น บุคคลบางจำพวกกระทำกุศลกรรมความดีงามในโลกนี้แล้ว เมื่อตายไป ชนกรรมฝ่ายกุศลก็ทำหน้าที่ชักนำให้บุคคลนั้นไปปฏิสนธิเป็นเทพดา บนสวรรค์อันเป็นฝ่ายสุคติ เสร็จแล้วอุปถัมภ์ภกกรรมฝ่ายกุศลก็เข้ามาทำหน้าที่คลบนันดาลให้เทพดานั้นเกิดความอุตสาหะทำกุศลสืบไปเบื้องหน้า มีการสดับรับฟังพระสัทธรรมเทศนาและบูชาพระจุฬามณี ณ สวรรคเทวโลกนั้นอยู่เนืองๆ อุปถัมภ์คำชุบุญกุศลเก่าให้เจริญ คือ ให้บุญกุศลนั้นมีกำลังแก่กล้ามากยิ่งขึ้น อันจะเป็นเหตุให้ได้เสวยทิพยสมบัติเป็นสุขอยู่บนเทวโลกนั้นนานๆ^{๑๖}

ตัวอย่าง อุปถัมภ์ภกกรรมที่เป็นฝ่ายอกุศล

อนันทเศรษฐี เป็นผู้มั่งคั่งมาก แต่เป็นคนตระหนี่ที่สุด ไม่เคยบริจาคทานเลย ไม่เคยให้อะไรแก่ใคร เมื่อตายไปแล้วได้ไปเกิดเป็นลูกคนจันทาล พ่อแม่เลี้ยงไม่ได้เพราะเป็นต้นเหตุของความขัดสนอย่างที่สุด แม่จึงให้ไปขทานกินเอง ขอได้ก็ได้อิน ขอไม่ได้ก็อด ต้องนอนพักตามเรือนร้างบ้าง ตามศาลาบ้าง ตามใต้ต้นไม้บ้าง ต้องใช้ชีวิตอย่างยากลำบาก^{๑๗}

ตัวอย่าง อุปถัมภ์ภกกรรมที่เป็นฝ่ายกุศล

คิสสามณเณร ในเวลาเกิดของท่าน ญาติทั้งหลายได้ถวายข้าวปายาสมีน้ำน้อยแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ในวันบวชเป็นสามเณรแล้วก็ได้อวยเช่นเดียวกันตลอดสัปดาห์ ครั้นบวชแล้วในวันที่ ๘ ก็ได้บิณฑบาตพินหนึ่งกับผ้าสาฎกอีกพินหนึ่ง ตลอดเวลาที่อยู่ในวิหาร มีลาภและสักการะเกิดขึ้นกับสามเณรมากมาย เพราะกรรมดีที่เคยทำไว้จึงคอยอุปถัมภ์อยู่ตลอดเวลา^{๑๘}

๓) **อุปปีพกรรม** กรรมมีหน้าที่เบียดเบียนกรรมอื่น หมายความว่า หน้าที่ของกรรมนี้ได้แก่การเข้าไปเบียดเบียนทำร้ายกรรมที่มีสภาพตรงกันข้ามกับตน คือ ถ้าเป็นอุปปีพกรรมฝ่ายอกุศล ก็ย่อมทำหน้าที่เบียดเบียนทำร้ายกุศลกรรมความดีงาม ซึ่งให้ผลเป็นความสุขความเจริญแก่เจ้าของกรรม แล้วบันดาลให้เจ้าของกรรมได้รับความทุกข์ความเสื่อม อันเป็นผลของตนต่อไป ถ้าเป็นอุปปีพกรรมฝ่ายกุศล ก็ย่อมทำหน้าที่เบียดเบียนทำร้ายอกุศลกรรมความชั่วที่ให้ผลเป็นความทุกข์

^{๑๖} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), กรรมที่ป็น เล่ม ๑, หน้า ๓๖-๓๗.

^{๑๗} คุราชละเียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๒๐๘๒-๑๖๕.

^{๑๘} คุราชละเียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๒๐๕๕-๒๖๖.

ความเสื่อมแก่เจ้าของกรรม แล้วบันดาลให้เจ้าของกรรมนั้นได้รับความสุขความเจริญอันเป็นผลของตนต่อไป^{๒๐}

ตัวอย่าง อุปปีพกรรมที่เป็นฝ่ายกุศล

ภททวดียฺสเรชฐิ อาศัยอยู่ในภททวดีนครผู้เป็นสหายกับโหมสกะเรชฐิในกาลหนึ่งได้เกิดหิวขาดโรคในเรือนของเรชฐิขึ้น เรชฐิจึงพาภรรยาและธิดาหนีไปเมืองโกสัมพีเพื่ออาศัยกับโหมสกะเรชฐิ เกิดเสบียงหมดในระหว่างทาง ทั้ง ๓ จึงมีร่างกายอดโรย เพราะขาดอาหารด้วยถูกลมด้วย แดดแผดเผาด้วย และขาดน้ำด้วย พอถึงกรุงโกสัมพีด้วยความลำบาก จึงได้เข้าไปพักในศาลาแห่งหนึ่งที่ประตูเมือง วันรุ่งขึ้นจึงให้ลูกสาวไปขออาหารกับโหมสกะเรชฐิ เมื่อลูกสาวนำอาหารมา ๓ ส่วน เพื่อคน ๓ คน แต่ภรรยากับลูกสาวสละส่วนของตนให้เรชฐิผู้เดียว เรชฐิบริโภคอาหารแล้วแต่ไม่อาจจะทำให้อาหารย่อยได้ วันรุ่งขึ้นจึงสิ้นชีวิต วันถัดมา ภรรยาของเรชฐิก็สิ้นชีวิตตามนัยเดียวกันกับเรชฐินั่นเอง^{๒๑}

ตัวอย่าง อุปปีพกรรมที่เป็นฝ่ายกุศล

พระทวารุจิรยเถระ ซึ่งสำคัญตนว่าเป็นพระอรหันต์ จนเฝ้าท้าวซึ่งเป็นภิกษุที่เคียดแค้นทำสมณธรรมร่วมกันในภพก่อน ได้มาบอกความจริงว่าเขายังไม่ได้บรรลุพระอรหันต์เลย ทวารุจิรยะจึงได้สติ แล้วไปเข้าเฝ้าพระศาสดาตามคำบอกแห่งท้าว และได้ฟังธรรมจนได้บรรลุพระอรหันต์ในขณะที่เป็นฤๅษี เพราะกรรมที่ได้เคยบำเพ็ญไว้ ๒๐,๐๐๐ ปี^{๒๒}

๔) **อุปฆาตกรรม** หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อุปัจเจทกกรรม กรรมที่มีหน้าที่เข้าไปฆ่าหรือเข้าไปตัดรอนกรรมอื่น หมายความว่า หน้าที่ของอุปฆาตกรรมหรืออุปัจเจทกกรรมนี้ ก็ได้แก่การเข้าไปฆ่าหรือเข้าไปตัดรอนกรรมที่มีสภาพตรงกันข้ามกับตนได้อย่างเด็ดขาด และในขณะที่เข้าทำหน้าที่ ก็เข้าทำหน้าที่ได้อย่างรวดเร็วเป็นปัจจุบันทันด่วนยิ่งกว่าอุปปีพกรรมที่กล่าวมา คือถ้าเป็นอุปฆาตกรรมฝ่ายกุศล ก็ทำหน้าที่เข้าไปฆ่าอกุศลกรรมความดีซึ่งกำลังให้ผลเป็นความสุขความเจริญแก่เจ้าของกรรมอยู่นั้น แล้วบันดาลให้เจ้าของกรรมได้รับความทุกข์ความเดือดร้อนอันเป็นผลของตนในปัจจุบันทันใด ถ้าเป็นอุปฆาตกรรมฝ่ายอกุศลก็ทำหน้าที่เข้าไปฆ่าอกุศลกรรมความชั่วร้ายซึ่ง

^{๒๐} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), *กรรมทีปนิ เล่ม ๑*, หน้า ๔๓๗.

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๒๕๔-๒๕๖.

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๔๒๕-๔๓๓.

กำลังให้ผลเป็นความทุกข์ความเดือดร้อนแก่เจ้าของกรรมอยู่นั้น แล้วบันดาลให้เจ้าของกรรมได้รับความสุขความเจริญอันเป็นผลของตนในปัจจุบันทันใดเช่นกัน^{๒๓}

ตัวอย่าง อุปมากรรมที่เป็นฝ่ายกุศล

นายหน้ทโคบาลก์ เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีสมบัติมากอาศัยอยู่ในเมืองโกสัมพี แต่หลบหลีกความบีบคั้น จากพระราชจึงมาทำอาชีพเลี้ยงโค วันหนึ่งท่านได้นิมิตพระศาสดา แล้วได้ถวายปัจจัยโครสถานอันประณีตแก่พระบรมศาสดากับหมู่ภิกษุตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๗ ท่านได้บรรลุโสดาปัตติผล เพราะฟังอนุพุทธานุสสญาณ ครั้นระหว่างทางในการตามส่งพระพุทธเจ้ากลับอุทฺทพพาน คนหนึ่งแทงจนสิ้นชีวิต^{๒๔}

ตัวอย่าง อุปมากรรมที่เป็นฝ่ายกุศล

นายสุมนมลาการ เดิมทีเป็นคนเจ้าใจสามัญ ภายหลังได้มีโอกาสถวายดอกมะลิ ๘ ทะนาน แด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ได้สมบัติเป็นอันมากซึ่งเป็นของพระราชทานจากสมเด็จพระเจ้าพิมพิสาร ในวันที่ตนได้ถวายดอกมะลิเป็นพุทธบูชาขึ้น ทำให้เขาเป็นเศรษฐีในทันตาเห็น^{๒๕}

กรรมหมวดที่ ๒ กรรมที่ว่าโดยลำดับการให้ผล

ปากทานปริยายจตุกกะ คือ กรรมประเภทที่ว่าโดยลำดับการให้ผล มีอยู่ ๔ หมวดด้วยกัน คือ ๑. คุรุกรรม ๑. อาสันนกรรม ๑. อาจิณณกรรม ๑. กตัตตากรรม ๑. ซึ่งมีอธิบายตามลำดับก่อนหลัง ดังต่อไปนี้

๕) คุรุกรรม กรรมหนักซึ่งมีอำนาจให้ผลเป็นลำดับ ๑ หมายความว่า บรรดากรรมทั้งหลายที่สัตว์ในวัฏฏุมิกระทำลงไป กรรมใดที่จะมีประสิทธิภาพหนักเช่นเดียวกับคุรุกรรมเป็นอันไม่มี คุรุกรรมเป็นกรรมหนัก สามารถที่จะให้ผลแก่เจ้าของกรรมเป็นลำดับที่ ๑ ซึ่งไม่มีกรรมใดที่จะมีพลังมากกั้นการให้ผลแห่งคุรุกรรมนี้ได้เลย คือ ถ้าเป็นคุรุกรรมฝ่ายกุศลก็จะให้ผลชักนำบุคคลเจ้าของกรรมไปปฏิสนธิในนิรยภูมิทันทีหลังจากที่เขาตายไปจากชาตินี้แล้ว ถ้าเป็นคุรุกรรมฝ่ายกุศลก็จะให้ผลชักนำบุคคลเจ้าของกรรมไปปฏิสนธิในพรหมภูมิทันที หลังจากที่เขาตายไปจากชาตินี้ โดยไม่มีกรรมอื่นจะมาขัดขวางหรือหักห้ามได้

^{๒๓} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, หน้า ๔๓๘.

^{๒๔} คุรุยลละเอียดยใน พ.ศ.๖. (ไทย) ๑/๒/๑/๔๔๑-๔๔๒.

^{๒๕} คุรุยลละเอียดยใน พ.ศ.๖. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๐๔-๒๐๖.

ครุกรรมฝ่ายอกุศล ได้แก่ กรรมอันเป็นบาปหนัก ดังต่อไปนี้

ก. นิตยมิฉชาติกรรม ความเห็นผิดอันดังลงไป เช่น ความเห็นผิดแห่งศาสตราจารย์ทั้งหลาย มีปณิกัสสปศาสตราจารย์ เป็นต้น

ข. อนันตริยกรรม ซึ่งได้แก่กรรมอันเป็นบาปหนัก มีอำนาจให้ผลในภพเป็นลำดับต่อไป ซึ่งมีอยู่ ๕ ประการ คือ มาตุฆาต ฆาตมารดา, มาตุฆาต ฆาตบิดา, อรหันตฆาต ฆาตพระอรหันต์, โลहितศุปบาท ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงยังพระโลหิตให้ห้อขึ้นไป และสังฆเภท ยังสงฆ์ให้แตกกัน

ส่วนครุกรรมที่เป็นฝ่ายกุศล กรรมอันเป็นบุญหนัก คือ มหัคคตกุศล ๘ ประการ อันเป็นกุศลที่เกิดจากการบำเพ็ญสมณกรรมฐาน รูปกุศล ๕ ประการ ได้แก่ ปฐมฌานกุศล ทุติยฌานกุศล ตติยฌานกุศล จตุตถฌานกุศล ปัญจฌานกุศล อรูปกุศล ๔ ประการ ได้แก่ อากาสนัญญาตนฌานกุศล วิญญูฉัญญาตนฌานกุศล อาภิญญัญญาตนฌานกุศล เนวสัญญานาสัญญายตนฌานกุศล^{๒๖}

ตัวอย่าง ครุกรรมที่เป็นฝ่ายอกุศล

นันทมาณพ ผู้เป็นบุตรแห่งลุงของพระอุบลวรรณาเถรีที่มีจิตปฏิพัทธ์ตั้งแต่พระเถรียังเป็นคฤหสภ์ ได้กระทำการอกุศลคือข่มขืนพระเถรีผู้เป็นพระอรหันต์ จนในที่สุดแล้วนันทมาณพผู้นั้นก็ถูกรรณีสืบ แล้วไปเกิดในอเวจีมหานรก^{๒๗}

ตัวอย่าง ครุกรรมที่เป็นฝ่ายกุศล

นางลูกสุกร ได้เกิดเป็นแม่ไก่ อยู่ในที่ใกล้โรงฉันทแห่งหนึ่ง ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่ากุสันธะ นางไก่นั้นฟังเสียงประกาศธรรมของภิกษุผู้เป็นโยคาวจรรูปหนึ่ง สาธยายวิปัสสนากัมมัฏฐานอยู่ จูติจากอรรถภาพนั้นแล้วได้เกิดในราชตระกูล เป็นราชธิดาพระนามว่าอุพพรี ในกาลต่อมา พระนางเสด็จเข้าไปยังสถานเป็นที่ถ้ำอุจจาระ ทอดพระเนตรเห็นหมู่หนอนแล้วยังบุพพกัญญาให้เกิดขึ้นในที่นั้น ได้ปฐมฌานแล้ว พระนางดำรงอยู่ในอรรถภาพนั้นจนสิ้นอายุ จูติจากอรรถภาพนั้นแล้ว เกิดในพรหมโลก^{๒๘}

^{๒๖} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), *กรรมที่ปณี เล่ม ๑*, หน้า ๑๑๗-๑๔๓.

^{๒๗} คุรุยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๒๒๑๔.

^{๒๘} คุรุยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๒๘๑-๒๘๒.

๖) **อาสันนกรรม** กรรมที่กระทำในเวลาใกล้จะตาย ซึ่งมีอำนาจให้ผลเป็นลำดับที่ ๒ รองจากครุกรรม หมายความว่า เมื่อสัตว์ที่เกิดในวัฏภูมิไม่ได้ทำครุกรรมแต่อย่างใด อาสันนกรรมซึ่งได้แก่กรรมที่กระทำในขณะที่ใกล้ตาย ก็ย่อมจักให้ผลทันที คือ ถ้าเป็นอาสันนกรรมฝ่ายกุศล ก็จะทำให้ผลชักนำบุคคลเจ้าของกรรมให้ไปเกิดในอบายภูมิโดยไม่เนิ่นช้า ถ้าเป็นอาสันนกรรมฝ่ายกุศล ก็จะทำให้ผลชักนำบุคคลเจ้าของกรรมให้ไปเกิดในสุคติภูมิในชาติต่อไปทันที^{๒๙} ซึ่งอาสันนกรรมนี้ เป็นหัวข้อสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ จักได้นำเสนอโดยละเอียดในหัวข้อถัดไป

๗) **อาจิณณกรรม หรือ พหุลกรรม** กรรมที่กระทำบ่อยๆ ซึ่งมีอำนาจให้ผลเป็นลำดับที่ ๓ หมายความว่า เมื่อสัตว์ที่เกิดในวัฏภูมิไม่ได้ทำครุกรรม ทั้งเวลาเมื่อใกล้จะตายอาสันนกรรมก็มิได้ปรากฏมี ในกรณีเช่นนี้ อาจิณณกรรมซึ่งได้แก่กรรมที่ตนเคยกระทำไว้อย่างสม่ำเสมอในสันดานของตนมากๆ ย่อมจักได้โอกาสให้ผลทันที คือ ถ้าเป็นอาจิณณกรรมฝ่ายกุศล ก็จักให้ผลชักนำเจ้าของกรรมให้ไปเสวยสุขอยู่อย่างสบายในอบายภูมิทันที ถ้าเป็นอาจิณณกรรมฝ่ายกุศล ก็จักให้ผลชักนำเจ้าของกรรมให้ไปเสวยสุขอยู่ในสุคติภูมิในชาติต่อไปโดยมิพักต้องสงสัย^{๓๐}

ตัวอย่าง อาจิณณกรรมที่เป็นฝ่ายกุศล

นายโคมาตัก ทำอาชีพฆ่าโคมานานถึง ๕๕ ปี มิได้เคยทำบุญกุศลแต่อย่างใด วันหนึ่งเขาสั่งให้ภรรยาปิ้งเนื้อให้กิน แต่ได้มีเพื่อนของเขามานำเนื้อนั้นไปโดยพลการเพื่อไปเลี้ยงแขกของตน เมื่อนายโคมาตักไม่มีเนื้อกิน จึงถือเอามีดไปตัดลิ้นโคมาปิ้งกิน ขณะที่เขากินลิ้นโคอยู่นั้น ลิ้นของเขาก็ขาดตกลงในถาดอาหารนั่นเอง เขาได้รับวิบากกรรมทันตาเห็น จึงมีอาการเหมือนโคที่ถูกตัดลิ้น มีเลือดไหลออกจากปาก ร้องกลานไปมา จนสิ้นชีวิตแล้วไปเกิดในอเวจี^{๓๑}

ตัวอย่าง อาจิณณกรรมที่เป็นฝ่ายกุศล

จิตตคฤหติ ซึ่งเป็นบุตรพรหมของท่านในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ เขาเกิดในสกุลของพรานเนื้อ ได้ถวายภัตตาหารแด่พระเถระและทำการบูชาด้วยดอกไม้ โดยตั้งความปรารถนาว่าขอบรรณาการ ๑,๐๐๐ จงมายังจิตของเขาให้ยินดี ในที่ๆ เขาเกิดแล้ว และขอฝนมีดอกไม้มีสี ๕ สิ่งตก

^{๒๙} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), *กรรมที่ปณี เล่ม ๑*, หน้า ๔๓๘-๔๓๙.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๙.

^{๓๑} ตูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๕-๖.

แล้วท่านก็บำเพ็ญกุศลตลอดชีวิต เมื่อสิ้นชีวิตแล้วไปเกิดในเทวโลกฝนดอกไม้ทิพย์ก็ได้ตก และตกในวันที่เขาเกิดเป็นจิตตฤหบดีด้วย ซึ่งเป็นผลแห่งกุศลที่ท่านได้กระทำตลอดชีวิตนั่นเอง^{๓๒}

๘) กตัตตากรรม กรรมที่สักแต่ว่ากระทำ ซึ่งมีอำนาจให้ผลเป็นลำดับที่ ๔ หมายความว่า เมื่อสัตว์ที่เกิดในวิภวภูมิไม่ได้ทำกรุกกรรม ไม่ได้กระทำอาสันนกรรม ทั้งเวลาเมื่อใกล้จะตาย อาจิณณกรรมก็ได้ปรากฏมี กตัตตากรรมซึ่งเป็นกรรมที่มีพลังน้อยที่สุด เพราะเป็นกรรมที่กระทำลงไปโดยสามัญธรรมดา ผู้กระทำไม่ได้มีเจตนาไม่ได้มีความตั้งใจอย่างเต็มที่ เป็นแต่สักว่ากระทำลงไป ก็ย่อมได้โอกาสให้ผล คือถ้าเป็นกตัตตากรรมฝ่ายอกุศลก็จักชักนำเจ้าของกรรมให้ไปเกิดในนรภูมิทันใด ถ้าเป็นกตัตตากรรมฝ่ายกุศลก็จักชักนำเจ้าของกรรมให้ไปเกิดในสุคติภูมิทันที ในกรณีนี้ขอท่านผู้มีปัญญาจงจำไว้ว่า บรรดาสัตว์ที่ยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารนี้ ที่จะได้ชื่อว่าไม่มีกตัตตากรรมนั้น เป็นอันไม่มี

เมื่อว่าถึงกิริยาที่ให้ผล กตัตตากรรมไม่มีกำหนดกาลอันจะให้ผลแน่นอน พึ่งกำหนดได้แต่ว่าจะให้ผลในภพใดภพหนึ่ง กำหนดได้แต่เพียงนี้เท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะว่ากตัตตากรรมเป็นกรรมที่มีพลังเบาและมีพลังน้อย น้อยจนตัวผู้กระทำก็หารู้ว่าเป็นบุญเป็นบาปไม่รู้ โดยชั้นที่สุด แม้สักแต่จะรู้ว่าเป็นการกระทำที่ดีหรือไม่ดีเท่านั้น เจ้าตัวก็หาไม่เจตนาจะเอาใจใส่ไม่ ฉะนั้น กตัตตากรรมนี้ จึงให้ผลโดยไม่มีกำหนดกาลที่แน่นอนลงไปได้^{๓๓}

ตัวอย่าง กตัตตากรรมที่เป็นฝ่ายอกุศล

นางสามาวดี เป็นบุรพกรรมของนางและหญิงบริวาร ซึ่งได้ไปเล่นน้ำในแม่น้ำ เล่นจนหนาวจึงได้ทำการจุดไฟบนกอหญ้าผิง และในที่นั้นมีพระปัจเจกพุทธเจ้ากำลังนั่งเข้าฌานอยู่ ซึ่งในตอนนั้นหญิงเหล่านั้นไม่รู้ว่ตรงนั้นมีพระปัจเจกพุทธเจ้าอยู่ พอเห็นอีกทีก็เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าไหม้เสียแล้ว^{๓๔}

ส่วน กตัตตากรรมที่เป็นฝ่ายกุศล เป็นกรรมสักแต่ว่าทำเท่านั้นเอง เช่น เห็นคนอื่นรับศีลตนก็รับไปอย่างนั้น ไม่ได้ตั้งใจจะรับศีลอย่างแท้จริง ทำไปพอเป็นพิธีเท่านั้น หรือเห็นคนอื่นกราบพระก็ทำไปอย่างนั้นกับเขาเหมือนกัน แต่ไม่ได้นอบน้อมด้วยใจจริง เพียงทำไปตามหน้าที่เท่านั้น อย่างไรก็ตาม กรรมดีที่สักแต่ทำนั้นมีผลเช่นเดียวกับกรรมอื่นๆ แต่มีผลน้อย ส่งผลให้ไปเกิดในสุคติภูมิได้ถ้าไม่มีกรรมอื่นขัดขวาง กรรมฝ่ายนี้ไม่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเลย

^{๓๒} คุรยละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๕๗-๒๕๘.

^{๓๓} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), **กรรมที่ปณี เล่ม ๑**, หน้า ๒๑๕-๒๑๗.

^{๓๔} คุรยละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๓๐๐-๓๐๑.

กรรมหมวดที่ ๓ กรรมที่ว่าโดยเวลาให้ผล

ปากกาลจตุกกะ คือ กรรมประเภทที่ว่าโดยเวลาให้ผล มีอยู่ ๔ หมวดด้วยกัน คือ ทิฐธรรมเวทนียกรรม ๑ อุปปีชเวทนียกรรม ๑ อปรายปริยเวทนียกรรม ๑ อโหสิกรรม ๑ ซึ่งมี ธรรมเนียมปฏิบัติตามลำดับก่อนหลัง ดังต่อไปนี้

๕) **ทิฐธรรมเวทนียกรรม** กรรมที่ให้ผลในปัจจุบัน คือ ให้ผลในชาตินี้ หมายความว่า ทิฐธรรมเวทนียกรรมนี้ เป็นกรรมที่ให้ผลรวดเร็วเป็นปัจจุบันทันด่วน เมื่อสัตว์กระทำเข้าแล้ว ย่อมได้รับผลในชาติปัจจุบันนี้ทีเดียว ไม่ต้องไปรอรับผลเอาในชาติหน้า หรือชาติไหนๆ ทั้งนี้ เป็นกรรมที่ให้ผลทันตาเห็นอย่างน่าประหลาดใจ คือ ถ้าเป็นทิฐธรรมเวทนียกรรมฝ่ายอกุศล ก็บันดาลให้เจ้าของกรรม ได้รับความทุกข์ความเดือดร้อนภายในเร็ววันในชาติปัจจุบันนี้ ถ้าเป็นทิฐธรรมเวทนียกรรมฝ่ายกุศล ก็จะบันดาลผลให้เจ้าของกรรม ได้รับความสุขความเจริญภายในเร็ววันในชาติปัจจุบันนี้เช่นกัน

ทิฐธรรมเวทนียกรรม ย่อมมีอำนาจให้ผลแก่บุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรมในปัจจุบันภพ คือ ให้ได้เห็น ให้ได้ยิน ให้ได้กลิ่น ให้ได้รส ให้ได้สัมผัส ทั้งที่ดีและไม่ดี ในชาติปัจจุบันนี้เท่านั้น ไม่มีอำนาจให้ผลในชาติหน้า คือไม่สามารถจัดแจงบุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรมให้ไปเกิดในสุคติภูมิเป็นมนุษย์เทวดา หรือไปเกิดในทุคติภูมิเป็นอบาย สัตว์ต่างๆ อันเป็นปฏิสนธิผลได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่า กุศลเจตนา และอกุศลเจตนา ซึ่งประกอบอยู่ในขณะดวงที่ ๑ นี้มีกำลังน้อย ไม่มีกำลังมากเหมือนขณะ ดวงที่ ๒-๓-๔-๕-๖-๗ เพราะเป็นขณะที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก ได้รับความช่วยเหลือจากอาเสวน ปัจจย คือ ชวนะด้วยกัน ฉะนั้นจึงไม่สามารถที่จะให้ผลแก่บุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรมในชาติหน้าได้ ทิฐธรรมเวทนียกรรมนี้มีอยู่ ๒ อย่างด้วยกัน คือ ปรีปิกกทิฐธรรมเวทนียกรรม ได้แก่กรรมที่บันดาลให้ได้รับผลทันตาเห็นในชาตินี้ ซึ่งถึงความแก่กล้าแล้ว กรรมชนิดนี้สามารถที่จะบันดาลให้บุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรมได้รับผลภายใน ๗ วันอย่างแน่นอน และ อปรีปิกกทิฐธรรมเวทนียกรรม ได้แก่กรรมที่บันดาลให้ได้รับผลในชาตินี้ ซึ่งยังไม่ถึงความแก่กล้า กรรมชนิดนี้ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายกุศลหรือฝ่ายอกุศลก็ตาม ย่อมสามารถส่งผลให้ปรากฏแก่บุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรมหลังจากที่เขากระทำ ๗ วันล่วงไปแล้ว แต่ภายในปัจจุบันภพคือในชาตินี้ไม่ข้ามภพข้ามชาติไป^{๓๕}

^{๓๕} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), **กรรมที่ปณี เล่ม ๑**, หน้า ๒๓๕-๒๔๕.

ตัวอย่าง ทิฐิธรรมเวทนิยกรรมที่เป็นฝ่ายอุกุศล

นายพรานสุนัขชื่อว่าโกกะ ได้พบพระเถระในขณะที่ตนกำลังจะไปล่าสัตว์ แต่ล่าไม่ได้เลย และในขณะที่กลับมาก็พบกับพระเถระรูปนั้นอีก คิดว่าพระเถระนี้เป็นคนกาฬิณี จึงปล่อยให้สุนัขรุมกัด พระเถระจึงหนีขึ้นต้นไม้ไป พรานจึงใช้ปลายลูกศรแทงเท้า จนจีวรของพระเถระหลุดลงมากลุมร่างของนายพราน สุนัขทั้งหลายคิดว่าพระเถระตกลงมาแล้ว จึงเข้ารุมกัดจนนายพรานเสียชีวิต^{๓๖}

ตัวอย่าง ทิฐิธรรมเวทนิยกรรมที่เป็นฝ่ายกุศล

นายปุณณะ ชายยากจนเจ็บไข้คนหนึ่ง พร้อมกับภรรยาของเขาได้มีโอกาสถวายภัตตาหารแด่พระสารีบุตร ซึ่งเพิ่งออกจากนิโรธสมาบัติ พอถวายเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ได้รับผลของกรรมนั้นทันที คือ นาทที่เขาได้ ได้กลายเป็นทองคำ และได้กลายเป็นเศรษฐี^{๓๗}

๑๐) อุปปัชชเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในชาติหน้า หมายความว่า อุปปัชชเวทนิยกรรมนี้เป็นกรรมที่ให้ผลซ้ำเป็นที่สอง รองจากทิฐิธรรมเวทนิยกรรม เมื่อสัตว์กระทำแล้วย่อมได้รับผลในชาติที่ ๒ คือในชาติหน้า ซึ่งต่อจากชาตินี้อย่างแน่นอน โดยมีการให้ผลดีผลชั่วตามฝักฝ่ายของตน คือ ถ้าเป็นอุปปัชชเวทนิยกรรมฝ่ายอุกุศล ก็บันดาลผลให้เจ้าของกรรมไปเกิด ณ อบายภูมิในชาติหน้า ถ้าเป็นอุปปัชชเวทนิยกรรมฝ่ายกุศล ก็บันดาลผลให้เจ้าของกรรมไปเกิด ณ สุตติภูมิในชาติหน้าเช่นกัน^{๓๘}

ตัวอย่าง อุปปัชชเวทนิยกรรม ที่เป็นฝ่ายอุกุศล

อหิเปรต บุรพกรรมของอหิเปรต คือ เกิดเป็นชาวนา ได้ไปทำนาบนหนทางที่ชนทั้งหลายได้ใช้เดินทางไปสักการะพระปัจเจกพุทธเจ้า ชนเหล่านั้นเมื่อเดินทางจึงได้เหยียบย่ำนาทั้งเย็นทั้งเช้า ทำนาก็ได้ผาบรรณศาลา ซึ่งเป็นที่อยู่ของพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นเสีย จึงถูกชนทั้งหลายตีด้วยก้อนและท่อนไม้จนเสียชีวิต ตกนรกอเวจี แล้งบังเกิดเป็นอหิเปรตด้วยกรรมที่เหลืออยู่^{๓๙}

^{๓๖} คูรายละเอียดยใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๔๖.,

^{๓๗} คูรายละเอียดยใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๔๖-๔๔๑.

^{๓๘} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), กรรมที่ปิณี เล่ม ๑, หน้า ๔๔๐.

^{๓๙} คูรายละเอียดยใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๒๓๕-๒๓๖.

ตัวอย่าง อุปัชฌายะกรรม ที่เป็นฝ่ายกุศล

นางสุนนทวิ ได้ทำหน้าที่แทนอนาถปิณฑิกเศรษฐี ในการทำบุญเลี้ยงพระภิกษุสงฆ์เป็นประจำแล้วฟังธรรมจนบรรลุสกทาคามิณีและเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วได้ไปเกิดในเทวโลกชั้นดุสิต เนื่องจากกรรมดีที่นางได้กระทำไว้^{๔๐}

๑๑) **อปราปรียะเวทนิยกรรม** กรรมที่ให้ผลในชาติต่อไป หมายความว่าอปราปรียะเวทนิยกรรมนี้เป็นกรรมที่ให้ผลช้ากว่าทิฐธรรมเวทนิยกรรมและอุปัชฌายะเวทนิยกรรม เมื่อสัตว์กระทำแล้ว ย่อมได้รับในชาติที่ ๓ เป็นต้นไป อปราปรียะเวทนิยกรรมนี้ เมื่อจะแบ่งออกเป็นฝ่ายใหญ่ๆ ก็มีอยู่ ๒ ฝ่ายด้วยกันคือ อปราปรียะกรรมเวทนิยกรรมที่เป็นฝ่ายอกุศล ๑ อปราปรียะเวทนิยกรรมที่เป็นฝ่ายกุศล ๑ ในบรรดาอปราปรียะเวทนิยกรรมทั้ง ๒ ฝ่ายนั้น อปราปรียะเวทนิยกรรมฝ่ายอกุศล เมื่อได้ช่องได้โอกาสตามทันบุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรมในชาติใดแล้ว ก็จะเข้าทำหน้าที่ส่งผลไม่ดีคือยังทุกข์โทษให้บังเกิดขึ้นแก่เขาทันที ไม่ว่าบุคคลนั้นจะต้องอยู่ในฐานะอย่างไรก็ตาม ตรงกันข้าม ก็ถ้าเป็นอปราปรียะเวทนิยกรรมฝ่ายกุศล เมื่อได้ช่องได้โอกาสติดตามทันบุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรมแล้ว ก็จะเข้าทำหน้าที่ส่งผลดี คือยังความสุขความเจริญให้เกิดขึ้นแก่เขาทันทีเช่นเดียวกัน^{๔๑}

ตัวอย่าง อปราปรียะเวทนิยกรรม ที่เป็นฝ่ายอกุศล

เปตญาติพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อในสมัยพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้ามีบุรุษ ๔ คน ในกรุงพาราณสี ไม่ได้ทำบุญกุศล ทำแต่กรรมชั่ว กล่าวคือ ปรทริกกรรม (การประพฤติดิฉันในภรรยาของชายอื่น) ตลอด ๒๐,๐๐๐ ปี ทรัพย์สินที่มีหมดไป ๔๐ โกฏิ เมื่อตายไปแล้วไปเกิดในอเวจีมหานรก สิ้นพุทธานุสรณ์หนึ่ง ตายในนรกนั้นเกิดในโลหภูมิอีก ๖๐ โยชน์ จมลงพื้นนรกถึง ๓๐,๐๐๐ ปี ลอยขึ้นมาถึงขอบปากอีก ๓๐,๐๐๐ ปี ถูกไฟนรกไหม้กลิ้งไปกลิ้งมา ประรณจะกล่าวคนละคาถา แต่ไม่อาจจะกล่าวได้ จึงกล่าวได้เพียงคนละอักษร คือ พุ. สุ. น. โส. แล้วหมุนกลับไปสู่โลหภูมิอย่างเดิม เพราะกรรมที่ได้กระทำไว้ในชาติที่เป็นมนุษย์นั่นเอง^{๔๒}

ตัวอย่าง อปราปรียะเวทนิยกรรม ที่เป็นฝ่ายกุศล

นางวิสาขา บุรพกรรมของนางในสมัยที่พระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ นางเป็นเพื่อนกับอุบาสิกาคณหนึ่ง ซึ่งเป็นยอดหญิงผู้ปฏิบัติกุศลที่ได้ปราดนาไว้ตลอด ๑๐๐,๐๐๐ กัป นางจึง

^{๔๐} คุรยละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๒๐๓-๒๐๖.

^{๔๑} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), **กรรมที่ปณี เล่ม ๑**, หน้า ๓๔๖-๓๕๐.

^{๔๒} คุรยละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๕๗-๑๖๖.

ปราณที่จะเป็นเช่นนั้นบ้าง จึงนิมนต์พระพุทธเจ้ากับด้วยหมุกิกษุ ๑๐๐,๐๐๐ รูป มารับภิกษาตลอด สัปดาห์ ด้วยผลแห่งทานนี้ ในชาติที่เกิดเป็นนางวิสาขา จึงเป็นยอดแห่งหญิงผู้เป็นอุปัฏฐายิกา ผู้บำรุงพระพุทธเจ้าและหมุกิกษุด้วยปัจจัย ๔^๓

๑๒) อโหสิกรรม กรรมที่สำเร็จเป็นกรรมแล้ว แต่กลายเป็นหมันไปเพราะไม่มีโอกาส ให้ผลในไตรภว คือ อดีตกาล ปัจจุบันกาล และอนาคตกาล หมายความว่า อโหสิกรรมนี้ แม้จะได้ สำเร็จเป็นตัวกรรมอันมีชื่อว่าทิสฺสกรรมเวทนิยกรรมเป็นอาทิ แต่ไม่มีโอกาสให้ผล เพราะทิสฺสกรรม เวทนิยกรรมชนิดอื่นที่มีพลังกว่าจึงส่งผลให้เสียแล้ว จึงกลายเป็นกรรมที่หมดประสิทธิภาพไป ไม่ว่า จะเป็นอโหสิกรรมฝ่ายกุศลหรืออกุศลก็ตามที่ กล่าวอีกอย่างคือ

ทิสฺสกรรมเวทนิยกรรม มีกำหนดเวลาที่จะส่งผลให้แก่บุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรมได้เฉพาะ แต่ในปัจจุบันชาติ คือ ชาตินี้เท่านั้น ถ้าล่วงเลยเขตกำหนดไม่มีโอกาสที่จะส่งผลให้ในชาตินี้แล้ว ก็กลายเป็นอโหสิกรรมไป

อุปปัชชเวทนิยกรรม มีกำหนดเวลาที่จะส่งผลให้แก่บุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรมได้เฉพาะ แต่ในชาติที่ ๒ คือ ชาติหน้าซึ่งต่อชาตินี้เท่านั้น ถ้าล่วงเลยเขตกำหนดไม่มีโอกาสที่จะส่งผลให้ใน ชาติที่ ๒ แล้ว ก็กลายเป็นอโหสิกรรมไป

สำหรับ อปราปรีชเวทนิยกรรม มีกำหนดเวลาที่จะส่งผลให้แก่บุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรม ยาวนานนักหนา โดยมีเขตกำหนดส่งผลตั้งแต่ชาติที่ ๓ เป็นต้นไป จนกว่าบุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรมนั้น จะสำเร็จเป็นพระอรหันต์และดับขันธเข้าสู่พระปรินิพพาน หมายความว่า ถ้าเป็นอปราปรีชเวทนิยกรรม ฝ่ายอกุศล ก็จักติดตามให้ผลชั่วแก่บุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรมตั้งแต่ชาติที่ ๓ เรื่อยไป ได้โอกาสเมื่อใด เป็นต้องให้ผลอันชั่วร้ายเมื่อนั้น ถ้าไม่ได้โอกาส มันก็จักติดตามเรื่อยไปไม่หยุดยั้ง จนกระทั่งหมด แรงไม่สามารถที่จะติดตามไปได้ โดยท่านผู้เป็นเจ้าของกรรมดับขันธเข้าสู่พระปรินิพพาน มันก็จะกลาย สภาพเป็นอโหสิกรรม ถ้าเป็นอปราปรีชเวทนิยกรรมฝ่ายกุศล ก็เช่นเดียวกัน ก็จักคอยติดตามให้ผลดี งามแก่บุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรมตั้งแต่ชาติที่ ๓ เรื่อยไป ได้ให้โอกาสเมื่อใดเป็นต้องเข้าไปทำหน้าที่ ให้ผลดีงามเมื่อนั้น หากยังไม่ได้โอกาสดังนั้นก็จักติดตามเรื่อยไปไม่หยุดยั้ง จนกระทั่งหมดแรงหมดกำลัง ไม่สามารถที่จะติดตามต่อไปได้ โดยท่านผู้เป็นเจ้าของกรรมดับขันธเข้าสู่พระปรินิพพาน มันก็จะ กลายสภาพเป็นอโหสิกรรม^๔

^๓ ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๑๑-๑๑๓.

^๔ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), *กรรมที่ปณี เล่ม ๑*, หน้า ๓๕๓-๔๐๕.

ตัวอย่าง อโหสิกรรม ที่เป็นฝ่ายกุศล

พระนางอุบลเทวี ในสมัยที่เป็นปูลุชน เป็นบุตรเศรษฐีคนหนึ่งพอได้เห็นหน้าโจรที่ถูกจับประหารผ่านหน้าบ้าน ก็ให้เกิดอาการหลงรัก แล้วเจ็บป่วยอย่างกะทันหัน เศรษฐีผู้เป็นพ่อจึงไปซื้อโจรประหารมาให้เป็นสามี เมื่ออยู่กินเป็นสามีภรรยากันได้ระยะหนึ่ง สันดานโจรก็กำเริบจึงได้ลวงธิดาเศรษฐีขึ้นไปบนภูเขา เพื่อจะฆ่าให้ตายแล้วชิงทรัพย์ แต่ด้วยปัญญาไม่ทันเท่า จึงถูกธิดาเศรษฐีผลักตกลงหน้าผาถึงแก่ความตาย ธิดาเศรษฐีรู้สึกเบื่อหน่ายและกลัวบาปที่ตนได้ฆ่าสามี จึงไปบวชอยู่นอกศาสนาพุทธ แล้วก็เจนจบมีวิชา มีปัญญา ที่ใครๆ ก็ไม่อาจตอบปัญหา ๑,๐๐๐ ข้อ ของนางได้ แต่เมื่อมาพระสารีบุตรได้แถลงไขในปัญหาเหล่านี้ได้ นางจึงได้ขอบวชเป็นพระภิกษุณี แล้วก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในที่สุด เมื่อดับขันธไปแล้ว กรรมที่ได้ฆ่าสามีไว้จึงตามไม่ทันกลายเป็นอโหสิกรรม^{๔๕}

ส่วน อโหสิกรรม ที่เป็นฝ่ายกุศล เป็นกรรมที่บุคคลที่เคยทำความดีไว้มากเมื่อล่วงเลยเวลาการให้ผลของกรรมที่กำหนดไว้ผลของกรรมดีต่างๆ ที่มีผลรองลงมาย่อมไม่มีโอกาสให้ผลแก่ผู้นั้น แต่ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทนั้น ไม่ปรากฏกรรมชนิดนี้

๒.๕ อาสนนกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

อาสนนกรรม จัดอยู่ในกรรมประเภทที่ ๒ คือ กรรมที่ว่าโดยลำดับการให้ผล มีอยู่ด้วยกัน ๔ หมวด คือ คุรุกรรม อาสนนกรรม อาจิณณกรรม กตัตถกรรม ซึ่งอาสนนกรรมเป็นเรื่องที่ศึกษาทำการวิจัย ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๕.๑ ความหมายของอาสนนกรรม

คำว่า อาสนนกรรม นั้น ไม่ได้มีปรากฏในพระไตรปิฎก แต่ปรากฏในชั้นอรรถกถา ได้แก่ คัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ ซึ่งได้อธิบายอาสนนกรรม ดังนี้

คัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้ให้ความหมายของ อาสนนกรรม ไว้ว่า “กรรมที่คนเราระลึกได้ในเวลาใกล้มรณะมีชื่อเรียกว่า อาสนนกรรม คือ กรรมเมื่อจวนเจียน เพราะว่า บุคคลผู้ใกล้จะตายสามารถระลึกกรรมใดได้ เขาก็เกิดขึ้นด้วยกรรมนั้นนั่นแล”^{๔๖}

^{๔๕} คุรุรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๔๓๔-๔๔๔.

^{๔๖} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระพุทธจาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), หน้า ๑,๐๐๐.

อภิธัมมัตถสังคหะ ได้ให้ความหมายของ อาสันนกรรม ไว้ว่า “กรรมที่ทำหรือระลึกได้ในเวลาใกล้เสียชีวิต”^{๔๓} และคัมภีร์ปรมัตถทีปนี ได้อธิบายขยายความว่า

คำว่า อาสนนํ (อาสันนกรรม) คือ กรรมที่ระลึกได้ในเวลาใกล้เสียชีวิต รวมทั้งกรรมที่กระทำในขณะนั้น

ในพากย์นั้น คำว่า “กรรมที่กระทำในขณะนั้น” หมายถึง กุศลกรรมหรืออกุศลกรรมที่กระทำในเวลาใกล้ชีวิตอันเป็นช่วงก่อนจากขวนวิถีสุดท้าย

กรรมคือมิจฉาทิฏฐิหรือสัมมาทิฏฐิที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจของวิปัสสนาเป็นต้น เป็นสิ่งที่กระทำได้แม้ในขวนวิถีสุดท้าย สมจริงดังพระพุทธทวณะว่า

มรณกาเล วาสฺส โหติ มิจฉาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐิ สมคฺคา สมากินฺนา.

เขยิคมันถือเอามิจฉาทิฏฐิหรือสัมมาทิฏฐิในเวลาใกล้ชีวิตก็ดี^{๔๔}

คัมภีร์วิสุทธิมรรค อธิบายความหมายนัยเดียว คือ “กรรมที่คนเราระลึกได้ในเวลาใกล้มรณะ” ข้อความนี้บ่งชี้ว่า กรรมที่บุคคลเคยทำไว้ในชีวิตที่ผ่านมา ไม่ใช่หมายถึงกรรมที่ทำให้ใหม่ในขณะดับจิต เช่น นายขวัญ เคยสร้างบุญกุศลด้วยการบริจาคเงินจำนวนมากเพื่อบูรณะวัด และระลึกถึงความดีนั้นมาตลอด ต่อมาล้มป่วยลงกระทันหัน เมื่อเวลาใกล้ตายนึกถึงกรรมที่ตนเคยบูรณะวัด และนายขวัญ ก็ตายไปขณะที่ยังคิดถึงกรรมที่ตนได้กระทำไว้ กรรมที่นายขวัญระลึกถึงตอนใกล้ตายนี้ จัดเป็นอาสันนกรรมตามข้อความที่ท่านพระพุทธโฆสาจารย์อธิบายไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ อธิบายความหมายสองนัย คือ “กรรมที่ทำหรือระลึกได้ในเวลาใกล้เสียชีวิต” นัยหลังจะเหมือนกับคัมภีร์วิสุทธิมรรค แต่จะต่างกันตรงที่เพิ่มอีกนัยหนึ่งคือ “กรรมที่ทำในขณะใกล้เสียชีวิต” ซึ่งบ่งชี้ถึงกรรมที่ทำให้ใหม่ตอนใกล้ตาย ไม่ใช่อย่างเดียวกับกรรมที่เคยทำไว้แล้วมานึกถึงตอนใกล้ตาย เช่น นายแดง มีอาชีพขายปลา โดยการจับปลาจากแม่น้ำมาขายแล้วใช้เข็มแทงหลังปลา ทำอาชีพนี้มาตลอดทั้งชีวิต ต่อมาล้มป่วยอยู่หลายวันใกล้จะสิ้นใจ ญาติพี่น้องได้นิมนต์พระมาสวดมนต์ นายแดงเกาะกระแสจิตไปยังเสียดวงมณฑลจนกระทั่งขาดใจตาย กรรมที่นายแดง ทำให้ใหม่ตอนใกล้ตายนี้ จัดเป็นอาสันนกรรมตามข้อความที่พระอนุรุธาจารย์อธิบายไว้ในคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะเพิ่มขึ้นอีกนัยหนึ่ง

^{๔๓} พระอนุรุธาจารย์, พระญาณธระ, อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, แปลโดยพระคันธสารากิจ, หน้า ๖๑.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๗-๔๗๘.

กรรมที่ทำหรือระลึกได้ในขณะใกล้เสียชีวิต มีปรากฏอยู่ในมหากัมมวิภังคสูตร สามารถอธิบายได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ในพระสูตรนี้พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงบุคคล ๔ ประเภท ที่ทำกรรมแล้วได้รับผลต่างกัน ดังนี้

อานนท์ บุคคล ๔ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก บุคคล ๔ จำพวกไหนบ้าง คือ

๑) บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศฺเพื่อ พุศฺต่อเสียด พุศฺคำหยาบ พุศฺเพื่อเจือ เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มิจิตพยายาม เป็นมิจิตาภิชฌาในโลกลนี้ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกฺติ วินิบาต นรค

๒) บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศฺเพื่อ พุศฺต่อเสียด พุศฺคำหยาบ พุศฺเพื่อเจือ เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มิจิตพยายาม เป็นมิจิตาภิชฌาในโลกลนี้ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๓) บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจาก การลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพุศเพื่อ เว้นขาดจากการพุศต่อเสียด เว้นขาดจากการพุศคำหยาบ เว้นขาดจากการพุศเพื่อเจือ เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มิจิตไม่พยายาม เป็นสัมมาภิชฌาในโลกลนี้ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๔) บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพุศเพื่อ เว้นขาดจากการพุศต่อเสียด เว้นขาดจากการพุศคำหยาบ เว้นขาดจากการพุศเพื่อเจือ เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มิจิตไม่พยายาม เป็นสัมมาภิชฌาในโลกลนี้ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกฺติ วินิบาต นรค^{๔๕}

จากข้อความข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ๑) บุคคลบางคนเมื่อยังมีชีวิตอยู่ เป็นผู้ทำความชั่วหรือประกอบอกุศลกรรมไว้มาก ครั้นตายละจากโลกลนี้ไปแล้วก็ไปเกิดในทุคติ เช่น นรค ๒) บุคคลบางคนเมื่อยังมีชีวิตอยู่ เป็นผู้ทำกุศลไว้มาก ครั้นตายละจากโลกลนี้ไปแล้วก็ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ๓) บุคคลบางคนเมื่อยังมีชีวิตอยู่ เป็นผู้ทำกุศลกรรมไว้มาก ครั้นตายละจากโลกลนี้ไปแล้วก็ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ๔) บุคคลบางคนเมื่อยังมีชีวิตอยู่ เป็นผู้ทำกุศลกรรมไว้มาก ครั้นตายละจากโลกลนี้ไปแล้วก็ไปเกิดในทุคติ เช่น นรค เป็นต้น เมื่อพิจารณาบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ บุคคลประเภทที่ ๑ ซึ่งทำกรรมชั่วไว้มาก ตายแล้วไปเกิดในทุคติกับบุคคลประเภทที่ ๓ ทำความดีไว้มากตายแล้วไปเกิดในสวรรค์ คูสมเหตุสมผล เมื่อเหตุเป็นเช่นใดผลก็เป็นเช่นนั้น แต่สำหรับประเภทที่ ๒ และประเภท ๔ อาจเป็นปัญหาชวนให้เกิดความสงสัย คือ ทำความชั่วไว้มากตายแล้ว

^{๔๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๐/๓๖๐.

กลับไปเกิดในสวรรค์ได้อย่างไร กับผู้ที่ทำกรรมดีไว้มาก ตายแล้วกลับไปเกิดในทุคติ เช่น นรก ได้อย่างไร ปัญหานี้ยากที่จะอธิบาย แต่ในปัญหาความสงสัยนี้พระพุทธองค์ได้แสดงอธิบายให้เข้าใจเรื่องกรรมและผลของกรรมที่ละเอียดลึกซึ้งลงไปอีกในช่วงท้ายของมหากัมมวิงกศสูตร ดังนี้

๑) บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจจาทิฎฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก บุคคลนั้น หลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะบาปกรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นทุกข์ บาปกรรมที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นทุกข์ หรือในเวลาจะตาย เขามีมิจจาทิฎฐิที่ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจจาทิฎฐิในโลกนี้ เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อๆ ไปบ้าง

๒) บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจจาทิฎฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นสุข กรรมดีที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นสุข หรือในเวลาจะตาย เขามีสัมมาทิฎฐิที่ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจจาทิฎฐิในโลกนี้ เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อๆ ไปบ้าง

๓) บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฎฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นสุข กรรมดีที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นสุข หรือในเวลาจะตาย เขามีสัมมาทิฎฐิที่ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฎฐิในโลกนี้ เขาเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อๆ ไปบ้าง

๔) บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฎฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะบาปกรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นทุกข์ บาปกรรมที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นทุกข์ หรือในเวลาจะตาย เขามีมิจจาทิฎฐิที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฎฐิในโลกนี้ เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อๆ ไปบ้าง^{๕๐}

^{๕๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๓/๓๖๖-๓๖๗.

การที่บุคคลผู้ทำความชั่วไว้มาก บางคนตายแล้วไปเกิดในสุคติหรือสวรรค์นั้น ไม่ได้หมายความว่ากรรมชั่วทำให้เขาไปเกิดในสวรรค์ แต่การที่เขาไปเกิดในสวรรค์เพราะกรรมดีที่เขาเคยทำไว้บ้าง หรือถ้ากรรมดีเช่นนั้นไม่มีอยู่ หรือมีอยู่บ้างแต่เขาไม่ได้นึกถึงในขณะที่จะดับจิต หากเวลาจะดับจิต จิตของเขามีความคิดเป็นสัมมาทิฐิและจิตของเขาดับลง ในขณะที่มีความคิดเป็นสัมมาทิฐิเช่นนั้น โดยอาศัยมโนกรรมที่เป็นกุศลนั้น เขาจึงไปเกิดในสวรรค์ ส่วนกรรมชั่วที่เขาทำไว้มากนั้น จะไม่สูญหายไปไหนคงติดตามเขาไปเหมือนเงาติดตามตัว ได้โอกาสให้ผลเมื่อไรเขาก็จะได้รับผลแห่งกรรมชั่วของเขาเป็นความทุกข์เดือดร้อน ถ้าไม่ได้รับผลในชาตินี้ เขาก็จะต้องได้รับในชาติหน้าหรือชาติต่อๆ ไปในกรณีของบุคคลที่ทำความชั่วไว้มากบางคนตายแล้วไปเกิดในสุคติ หรือนรกก็มีคำอธิบายในทำนองเดียวกัน นั่นคือไม่ใช่กรรมดีชักนำเขาไปเกิดในนรก หากเป็นอกุศลกรรมหรือกรรมชั่วที่เขาเคยทำไว้บ้าง แม้จะเพียงเล็กน้อยและเขาถึงอกุศลกรรมนั้น ในขณะที่จะดับจิต อกุศลกรรมเล็กน้อยนั้นจึงนำเขาไปเกิดในนรก หรือถ้าเขาไม่ได้นึกถึงอกุศลกรรมเช่นนั้น แต่ในขณะที่จะดับจิต เขากลับมีความคิดเป็นมิจฉาทิฐิ มโนกรรมที่เป็นอกุศลจึงนำเขาไปเกิดในนรก ส่วนกรรมที่เขาทำไว้มากก็ย่อมจะให้ผลแก่เขาเป็นความสุขความเจริญ อาจจะให้ผลในชาตินี้หรือถ้าในชาตินี้ไม่มีโอกาสให้ผล ก็จะให้ผลในชาติหน้าหรือชาติต่อๆ ไป แน่นอน^{๕๑}

จากมหากัมมวิงกศสูตร จะเห็นได้ว่า อาสันนกรรม มีลักษณะการแสดงออกเป็นสองลักษณะ คือ กรรมที่ระลึกได้ในเวลาใกล้เสียชีวิต หรือกรรมที่กระทำในเวลาใกล้เสียชีวิต ตรงกับข้อความที่พระพุทธองค์อธิบายว่า “...บุคคลใดเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นสุข กรรมดีที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นสุข...”^{๕๒} และ“...บุคคลใดเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะบาปกรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นทุกข์ บาปกรรมที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นทุกข์...”^{๕๓} ข้อความแสดงถึงลักษณะของอาสันนกรรม นัยแรกคือ กรรมที่ระลึกได้ในเวลาใกล้เสียชีวิต ถึงแม้บุคคลผู้ทำความชั่วไว้มาก แต่เมื่อตายแล้วกลับไปเกิด

^{๕๑} สุนทร ณ รั้งยี, **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑๐-๒๑๑.

^{๕๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๓/๓๖๖.

^{๕๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๓/๓๖๗.

ในสุคติภูมิ เพราะกรรมดีที่เคยทำไว้และนึกถึงตอนใกล้เสียชีวิตนั่นเอง และบุคคลผู้ทำกรรมดีไว้มาก แต่เมื่อตายแล้วกลับไปเกิดในทุคติภูมิ เพราะกรรมชั่วที่เคยทำไว้และนึกถึงตอนใกล้เสียชีวิต

ส่วนข้อความส่วนหลังที่ว่า “...บุคคลใดเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฎฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะ...หรือในเวลาจะตาย เขามีสัมมาทิฎฐิที่ให้บริบูรณ์มั่นคงไว้...”^{๕๔} และ “...บุคคลใดเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฎฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะ...หรือในเวลาจะตาย มีมิจฉาทิฎฐิที่เขา ให้บริบูรณ์มั่นคงไว้...”^{๕๕} ข้อความนี้แสดงถึงลักษณะของอาสันนกรรม ๒ อย่าง คือ กรรมที่กระทำในเวลาใกล้เสียชีวิต หรือ กรรมที่ทำความใหม่ในขณะที่ใกล้ตาย มิจฉาทิฎฐิที่เกิดขึ้นในขณะที่จิตจะดับจัดเป็นมโนกรรมฝ่ายอกุศลจึงนำไปเกิดในทุคติภูมิ ส่วนสัมมาทิฎฐิ ที่เกิดขึ้นในขณะที่จิตจะดับจัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลจึงนำไปเกิดในสุคติภูมิ ดังที่พระพุทธองค์ตรัส ไว้ว่า

จิตเต สกิลิภูเจ ทุกคติ ปาฎิกงขา.

จิตเต อสกิลิภูเจ สุคติ ปาฎิกงขา.

เมื่อจิตเศร้าหมอง ทุกคติ ก็เป็นอันหวังได้

เมื่อจิตไม่เศร้าหมอง สุคติ ก็เป็นอันหวังได้^{๕๖}

ดังนั้น เมื่อพิจารณาความหมายอาสันนกรรมจากคัมภีร์ทั้งสองแล้วกับมหากรรมวิภังคสูตร จึงสรุปได้ว่า อาสันนกรรมมีลักษณะการแสดงออกเป็นสองลักษณะ คือ กรรมที่ระลึกได้ในเวลาใกล้เสียชีวิต หรือกรรมที่กระทำในเวลาใกล้เสียชีวิต

๒.๕.๒ ลักษณะของอาสันนกรรม

อาสันนกรรมแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คืออาสันนกรรมฝ่ายอกุศลกรรมและอาสันนกรรมฝ่ายกุศลกรรม อาสันนกรรมฝ่ายอกุศลกรรมจะชักนำผู้กระทำไปเกิดในทุคติภูมิ ส่วนอาสันนกรรมฝ่ายกุศลกรรมจะชักนำผู้กระทำไปบังเกิดในสุคติภูมิหลังจากตายจากโลกนี้ไปแล้ว ดังรายละเอียดลักษณะของอาสันนกรรม ดังต่อไปนี้

^{๕๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๓/๓๖๖-๓๖๗.

^{๕๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๓/๓๖๗.

^{๕๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๗๐/๔๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๐/๖๒-๖๓.

อาสันนกรรม มีวจนัตถะแสดงว่า “อาสนฺเน อนุสฺสริตฺ อาสนฺนํ” (วา) “อาสนฺเน กตฺ อาสนฺนํ” “กรรมที่ดีหรือไม่ดีที่บุคคลระลึกได้ในเวลาใกล้จะตาย ชื่อว่า อาสันนกรรม” (หรือ) “กรรม ที่ดีหรือไม่ดีที่บุคคลกระทำในเวลาใกล้จะตายชื่อว่า อาสันนกรรม” ได้แก่ อกุศลกรรม ๑๒ (เว้นนิยตมิจฉาทิฐีและปัญจันตริยกรรม) มหากุศลกรรม ๘ (ส่วนมหัคคตกุศลกรรมนั้นไม่จัดเข้าในที่นี้ เพราะเป็นครุกรรมฝ่ายเดียว)

อธิบายว่า อกุศลกรรมหรือกุศลกรรมบางอย่างที่เราเคยทำมาแล้วเป็นเวลานานและเราไม่ได้สนใจที่จะนึกถึง จนกระทั่งลืมไปแล้วก็มี แต่เมื่อในเวลาใกล้จะตายนั้นระลึกขึ้นมาได้ ถ้าระลึกได้ถึงเรื่องอกุศลที่เราเคยทำไว้เวลานั้นอกุศลจิตก็เกิดขึ้น อกุศลจิตที่เกิดขึ้น โดยอาศัยการระลึกถึงเรื่องอกุศลได้นี้แหละ ชื่อว่า อกุศลอาสันนกรรม ถ้าระลึกได้ถึงเรื่องกุศลที่เราเคยทำไว้เวลานั้น กุศลจิตก็เกิดขึ้น กุศลจิตที่เกิดขึ้นโดยอาศัยระลึกถึงเรื่องกุศลได้นี้แหละ ชื่อว่า กุศลอาสันนกรรม นี่เป็นการอธิบายตามวจนัตถะที่ว่า “อาสนฺเน อนุสฺสริตฺ อาสนฺนํ”

บางคนไม่เคยได้ทำบุญที่เป็นล่ำเป็นสันแต่อย่างใด แต่เกิดมีศรัทธาขึ้นต้องการจะสร้างกุศลให้เป็นหลักฐานสักอย่างหนึ่ง เพื่อจะได้เป็นที่พึ่งต่อไปข้างหน้าได้แล้วก็กระทำกุศลนั้นๆ มีบวชพระ ทอดกฐิน สร้างศาลา สร้างบ่อน้ำ สร้างโรงเรียน สร้างพระธรรม รักษาอุโบสถ เจริญสมณะวิปัสสนา เป็นต้น ในขณะที่กำลังทำกุศลอยู่นั้นเกิดมีอันเป็นไปทำให้ผู้นั้นต้องสิ้นชีวิตลงก็ดี หรือเมื่อทำกุศลเหล่านั้นอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ต่อมาไม่ช้าก็สิ้นชีวิตลงก็ดี กุศลชนิดนี้ได้ชื่อว่า กุศลอาสันนกรรม หรือบางคนเมื่อยังสบายอยู่ไม่เคยคิดที่จะสร้างกุศลให้เกิดขึ้น ต่อมาเมื่อเกิดการเจ็บป่วยขึ้นทำให้รู้สึกกลัวตายและมองหาที่พึ่ง เมื่อเห็นว่าตนยังไม่มีที่พึ่งแต่อย่างใด ก็กลัวว่าเมื่อตายแล้วจะต้องไปสู่ที่ลำบาก ฉะนั้น ผู้นั้นจึงได้ทำกุศลให้เกิดขึ้นมีทานกุศลบ้าง นิมนต์พระมาแล้วรับศีลฟังธรรมบ้าง เจริญสมณะบ้าง วิปัสสนาบ้าง เหล่านี้เป็นต้น ในขณะที่กำลังทำกุศลนั้นๆ ได้สิ้นชีวิตลงก็ดี หรือเมื่อได้กระทำเรียบร้อยแล้ว ไม่ช้าก็สิ้นชีวิตลงก็ดี กุศลชนิดนี้ได้ชื่อว่ากุศลอาสันนกรรม

ส่วนอกุศลอาสันนกรรมนั้น เช่น ผู้ที่กำลังทะเลาะวิวาทแล้วเกิดตีกัน ฆ่าฟันกันขึ้นผู้ที่ถูกตีหรือถูกยิง ถูกฟันนั้น เกิดตายลงในขณะนั้นก็ดี หรือต่อมาไม่ช้าตายลงก็ดี หรือผู้ที่กำลังกระทำความผิดอาชญาผิดศีลผิดกฏ ลักทรัพย์ เป็นต้น ในขณะที่กำลังกระทำอยู่นั้นเผชิญถูกยิงตาย หรือตายด้วยเหตุหนึ่งเหตุใดก็ตาม อกุศลเหล่านี้ได้ชื่อว่า อกุศลอาสันนกรรม

บางคนกำลังมีความสุขสนุกสนานเพลิดเพลินอยู่ โดยการเสพสุราเมาเฮฮากันบ้าง กำลังดูหนังดูละครบ้าง เป็นต้น ซึ่งการกระทำต่างๆ เหล่านี้จัดเป็นอกุศลทั้งสิ้น ในขณะที่กำลังทำอยู่นั้น เกิดมีเหตุปัจจัยขึ้น ทำให้ผู้นั้นต้องเสียชีวิตลง เช่นนี้ชื่อว่าอกุศลเหล่านั้นเป็นอกุศลอาสันนกรรม หรือพวกมิจลาทิฐิบางพวกเมื่อรู้ว่าตนจะต้องตาย ก็มีการกระทำพิธีฆ่าสัตว์ต่างๆ เอามาบูชาัญญ เพื่อตนตายแล้วจะได้ไปสู่สวรรค์ เมื่อการกระทำได้สำเร็จลงแล้วผู้นั้นก็ตายลง การกระทำเช่นนี้ ก็ได้ชื่อว่า อกุศลอาสันนกรรม นี้อธิบายตามวจนัตถะที่ว่า “อาสนฺเน กตฺ อาสนฺนํ”^{๕๖}

๒.๕.๓ ลำดับการให้ผลของอาสันนกรรม

ปากทานปริยายจตุกกะ หมายถึง กรรมที่ให้ผลปฏิสนธิตามลำดับมี ๔ อย่าง ซึ่งลำดับการให้ผลของอาสันนกรรมในคัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ มีข้อสังเกตในการจัดลำดับการให้ผลไว้ต่างกัน กล่าวคือ

คัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๕๗} เรียงลำดับการให้ผล ดังนี้

- ๑) ทรุกรรม กรรมหนัก
- ๒) พหุลกรรม [อาจิณณกรรม] กรรมเคยชิน
- ๓) อาสันนกรรม กรรมเมื่อจวนเจียน
- ๔) กตัตตากรรม กรรมสักแต่ว่าทำ

ท่านพระพุทโธสเถระ ได้อธิบายถึงกรรม ๔ อย่างว่า เป็นกุศลหรือเป็นอกุศลก็ตาม ในบรรดากรรมหนักและไม่หนัก กรรมใดเป็นกรรมหนัก เช่น มาตุฆาต หรือฆัตตกรรม กรรมนั้นย่อมให้ผลก่อน ถึงแม้ในบรรดากรรมที่เคยชินและไม่เคยชินก็เหมือนกัน กรรมใดที่เคยชิน เช่น ความเป็นผู้มึนเมา หรือความเป็นผู้ทุศีล กรรมเคยชินนั้นให้ผลก่อน กรรมที่คนเราระลึกได้ในเวลาใกล้มรณะ คือ อาสันนกรรม เพราะว่าคุณคนผู้ใกล้จะตายสามารถระลึกถึงกรรมใดได้ เขาก็เกิดขึ้นด้วยกรรมนั้น ส่วนกรรมนอกจาก ๓ อย่างนี้ เป็นกรรมที่ได้ความคุ้นเคยบ่อยๆ มีชื่อเรียกว่า กตัตตากรรม เมื่อไม่มีกรรม ๓ อย่างเหล่านั้นแล้ว มันจึงชักพาไปสู่ปฏิสนธิ

^{๕๖} พระสังฆมณฑลสังคหะ ธรรมชาดิกะ, ปรมัตถสังคหะ มหาอภิธรรมมัตถสังคหะ ปรีเฉทที่ ๕ เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๑), หน้า ๓๗-๓๘.

^{๕๗} พระพุทโธสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระพุทธปาโมกข์ (อาจ อาสภมหาเถร), หน้า ๑,๐๐๐.

คัมภีร์อภิธรรมมัตตสังคหะ^{๔๕} เรียงลำดับการให้ผล ดังนี้

- ๑) อนุกรรม กรรมหนัก
- ๒) อาสันนกรรม กรรมที่ทำหรือระลึกได้ในขณะใกล้เสียชีวิต
- ๓) อาจิณณกรรม กรรมที่ทำเสมอ
- ๔) และกฏัตตากรรม กรรมสามัญทั่วไปที่นอกจากกรรม ๓ อย่างแรก

จะเห็นได้ว่าคัมภีร์วิสุทธิมรรค เรียงลำดับการให้ผลของอาสันนกรรมไว้ลำดับที่ ๓ นั่นคือ เมื่อบุคคลกำลังใกล้จะตาย อาจิณณกรรมจะส่งผลก่อนอาสันนกรรม ส่วนในคัมภีร์อภิธรรมมัตตสังคหะ เรียงลำดับการให้ผลของอาสันนกรรมไว้ลำดับที่ ๒ นั่นคือ เมื่อบุคคลกำลังใกล้จะตายอาสันนกรรม จะส่งผลก่อนอาจิณณกรรม จึงเป็นปัญหาที่ว่า ระหว่างอาสันนกรรม หรืออาจิณณกรรม กรรม อย่างไม่ไหนจะส่งผลก่อน

ในเรื่องนี้คัมภีร์ปรมัตถทีปนีได้ขยายความจากคัมภีร์อภิธรรมมัตตสังคหะ อธิบายว่า

เมื่อมีกรรมทั้ง ๔ เหล่านี้ อนุกรรมให้ผลปฏิสนธิในภพถัดไป เมื่อไม่มีอนุกรรมอาสันนกรรม จึงให้ผลปฏิสนธิ เมื่อไม่มีอาสันนกรรม อาจิณณกรรมจึงให้ผลปฏิสนธิ เมื่อไม่มีอาจิณณกรรม กฏัตตากรรมจึงให้ผลปฏิสนธิ ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปากทานปริยาเยน แปลว่า โดยโอกาสให้ผลถามว่า : เหตุใดในคัมภีร์นี้ท่านจึงกล่าวอาสันนกรรมไว้ก่อนอาจิณณกรรม เนื่องจากอาจิณณกรรมตรัสไว้ก่อนอาสันนกรรมในพระบาลี สมจริงดังสาธกว่า ยัม กุรกัม, ยัม พหุลัม, ยทาสนุนัม, กฏตุตา วา ปณ กมมัม. (กรรมใดเป็นกรรมหนัก กรรมใดตั้งสมไว้มาก กรรมใดกระทำในเวลาใกล้เสียชีวิต หรือกรรมใดเป็นกรรมเพราะได้กระทำไว้) ทั้งในคัมภีร์อรรถกถาได้แสดงโอกาสให้ผลตามลำดับนั้นไว้มิใช่หรือ

ตอบว่า : ในพระบาลีตรัสถึงอาจิณณกรรมไว้ก่อนตามลำดับกำลังให้ผลในบางขณะ ดังนั้น คัมภีร์อรรถกถาจึงแสดงโอกาสให้ผลตามลำดับไว้ แต่อาสันนกรรมถ้าไม่ยังใจให้ปิตินิธิหรือเร่าร้อน ก็มีกำลังน้อย ย่อมจะห้ามอาจิณณกรรมที่มีกำลังกว่าไม่ได้

ในมหากรรมวิภังคสูตรแสดงถึงการไปสู่สวรรค์ด้วยกุศลกรรมที่ทำในขณะที่ใกล้เสียชีวิตของบางคนผู้สั่งสมทุจริตเสมอว่า “ผู้ไปสู่สวรรค์นั้นทำกรรมดีให้ผลเป็นสุขในกาลก่อน ทำกรรม

^{๔๕} พระอนุรุทธาจารย์, พระญาณธะ, อภิธรรมมัตตสังคหะและปรมัตถทีปนี, แปลโดยพระคันธสารากิจวงศ์, หน้า ๖๑.

ดีให้ผลเป็นสุขในภายหลัง หรือยึดมั่นถือเอาสัมมาทิฐิในเวลาใกล้เสียชีวิต” เช่นเดียวกันนี้ พระพุทธองค์ตรัสการไปสู่อบายด้วยอุกุศลกรรมที่ทำในขณะที่ใกล้เสียชีวิตของบางคนผู้ตั้งสม สจุริตเสมอว่า “ผู้ไปสู่อบายนั้นทำกรรมชั่วให้ผลเป็นทุกข์ในกาลก่อน ทำกรรมชั่วให้ผลเป็น ทุกข์ในภายหลัง หรือยึดมั่นถือเอามิฉะทิฐิในเวลาใกล้เสียชีวิต”

เมื่ออาสันนกรรมและอาจิณณกรรมทั้งสองมีกำลัง อาสันนกรรมควรจะให้ผลก่อน พระอนุรุทธาจารย์จึงกล่าวอาสันนกรรมไว้ก่อนอาจิณณกรรมในกัมภีร์นี้^{๖๐}

ในระหว่างอาสันนกรรม และอาจิณณกรรมทั้ง ๒ นี้ ไม่ต้องกล่าวในด้านการให้ผลปฏิสนธิ ในภพที่ ๒ เมื่อพิจารณาในด้านที่เป็นไปตามปกติแล้ว อาจิณณกรรมย่อมมีกำลังมากกว่าอาสันนกรรม เพราะเป็นกรรมที่ทำอยู่เสมอๆ แม้ว่า อาจิณณกรรมจะมีกำลังมากกว่าอาสันนกรรมก็จริง แต่ในการ จะให้ผลปฏิสนธิในภพที่ ๒ นั้น อาสันนกรรมซึ่งเป็นกรรมที่เกิดขึ้นเมื่อใกล้จะตายย่อมสำคัญ มากกว่า หมายความว่า ตามธรรมดาผู้ที่ใกล้จะตายนั้น กรรม กรรมนิมิต คตินิมิต อย่างไร อย่างหนึ่ง จะต้องปรากฏในมรณาสันนชวณะด้วยอำนาจของกรรมที่จะให้ผลปฏิสนธิในภพที่ ๒ และกรรมที่มี อำนาจนานิมิตทั้ง ๓ อย่างไรอย่างหนึ่งให้ปรากฏขึ้นในมรณาสันนชวณะได้นี้ อาสันนกรรมที่เกิดขึ้น ใกล้กับมรณาสันนชวณะนั้นแหละ ย่อมมีโอกาสได้มากกว่าอาจิณณกรรมที่เคยทำอยู่เสมอ ทั้งนี้ อุปมาเหมือนนายโคบาลต้อนฝูงโคซึ่งมีทั้งโคแก่และโคหนุ่มให้เข้าอยู่ในคอก เผอิญโคแก่นั้นอยู่ ข้างหลัง ฉะนั้น เมื่อเวลาที่โคทั้งหลายเข้าไปในคอกเรียบร้อยแล้ว โคแก่นั้นจึงอยู่ในที่ใกล้กับประตู พอถึงเวลาเข้านายโคบาลมาเปิดประตูให้ฝูงโคนั้นออก โคแก่ที่ยืนอยู่ที่ปากประตูคอกก็มีโอกาสออก ได้ก่อนเพื่อน แม้ว่าจะมีกำลังน้อยกว่าก็ตาม ข้อนี้ฉันใด อาสันนกรรมเมื่อว่าโดยกำลังแล้วมีกำลังน้อย กว่าอาจิณณกรรมก็จริง แต่เป็นกรรมที่เกิดขึ้นใกล้กับมรณาสันนชวณะ และสามารถนานิมิตทั้ง ๓ อย่างไรอย่างหนึ่งให้ปรากฏขึ้นได้เช่นนี้แล้ว ก็เป็นอันตัดสินใจได้ว่ากรรมนี้แหละเป็นผู้นำให้สัตว์นั้น ปฏิสนธิในภพที่ ๒ ด้วยเหตุนี้ ในอภิธรรมมัตถสังคหะจึงแสดงถึงกรรมที่ให้ผลตามลำดับ โดยยกเอา อาสันนกรรมขึ้นไว้ก่อนอาจิณณกรรม

ข้ออุปมาที่ยกไว้ว่า โคแก่อยู่ติดกับปากคอกย่อมออกประตูคอกได้ก่อนโคหนุ่มที่อยู่ข้างหลัง แต่ถ้าโคแก่นั้นไม่มีกำลังพอที่จะเดินออกจากประตูคอกไปได้ โคอื่นๆ ที่อยู่ข้างหลังก็มีโอกาสออกไป ได้ก่อนโคแก่ ข้อนี้แสดงให้เห็นว่าอาสันนกรรมที่มีกำลังอ่อนไม่สามารถนานิมิตทั้ง ๓ อย่างไรอย่าง

^{๖๐} พระอนุรุทธาจารย์, พระญาณธระ, อภิธรรมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, แปลโดยพระคันธสาราภิวงศ์, หน้า ๔๗๕-๔๘๐.

หนึ่งให้ปรากฏในมรณาสันชนะได้ก็มี ฉะนั้น อาสันนกรรมที่มีกำลังอ่อนนี้จึงไม่มีโอกาสส่งผล ปฏิสนธิในภพที่ ๒ ได้ ต้องเป็นหน้าที่ของอาจินณกรรมนานิมิตทั้ง ๓ อย่างใดอย่างหนึ่งให้ปรากฏ ในมรณาสันชนะ พร้อมทั้งส่งผลปฏิสนธิในภพที่ ๒ แทน เมื่อเป็นเช่นนี้อาจินณกรรมก็ต้อง อยู่ในลำดับที่ ๒ ส่วนอาสันนกรรมตกไปอยู่ในลำดับที่ ๓ ตรงกับที่วิสุทธิมรรคอรรรถกา และ อังคุตตรอรรรถกาได้แสดงไว้นั้น^{๖๑}

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า กรรมใดที่จะให้ผลปฏิสนธิตามลำดับที่ ๒ ระหว่างอาสันนกรรม หรือ อาจินณกรรม ตามที่คัมภีร์วิสุทธิมรรค แสดงลำดับแห่งการให้ผลของกรรม โดยยกเอาอาจินณกรรม ขึ้นไว้ก่อนอาสันนกรรมนั้น เพราะขณะที่บุคคลใกล้จะตายอาสันนกรรมของผู้นั้นมีกำลังอ่อน จึงเป็นหน้าที่ของอาจินณกรรมที่จะส่งผลซึ่งมีกำลังมากกว่าอยู่แล้ว ส่วนตามที่คัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ แสดงลำดับแห่งการให้ผลของกรรม โดยยกเอาอาสันนกรรมขึ้นไว้ก่อนอาจินณกรรมนั้น เพราะ อาสันนกรรมเป็นกรรมที่เกิดขึ้นเมื่อใกล้จะตาย ซึ่งเป็นธรรมชาติของผู้ที่ใกล้จะตาย กรรม กรรมนิมิต คตินิมิต อย่างใดอย่างหนึ่งจะต้องปรากฏในมรณาสันชนะด้วยอำนาจของกรรมที่จะให้ผลปฏิสนธิ ในภพที่ ๒ อาสันนกรรมที่เกิดขึ้นใกล้กับมรณาสันชนะย่อมมีโอกาสได้มากกว่าอาจินณกรรมที่เคยทำอยู่เสมอ การอธิบายลำดับการให้ผลของอาสันนกรรม ทั้งสองคัมภีร์จึงมีเหตุผลดังที่ได้กล่าวไว้แล้วนี้ ส่วนในการทำวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยจะยึดถือการลำดับของอาสันนกรรมไว้ลำดับที่ ๒ เพื่อความสอดคล้องกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๕.๔ บุคคลที่ปฏิสนธิด้วยอำนาจการให้ผลของอาสันนกรรม

๒.๕.๔.๑ ตัวอย่าง อาสันนกรรม ที่เป็นฝ่ายอกุศล

นางยักษิณี ตามกนิษฐาของกุลธิดาคนหนึ่ง ซึ่งเป็นการตั้งความปรารถนาที่จะจองเวรกัน และกัน เมื่อครั้งก่อนตายของแต่ละฝ่ายมาหลายชาติ กล่าวคือ ในชาติที่หญิงหมั้นประกอบยาให้ หญิงท้องจนตายพร้อมลูกในท้องถึง ๓ คน ในชาติที่แม่แมวกินแม่ไก่และลูก ในชาติที่แม่เสือเหลือง กินแม่เนื้อและลูก ซึ่งก่อนจะตายของแต่ละฝ่าย มีการกระทำความผิด คือ ตั้งความปรารถนาก่อนตายเพื่อ จะได้แก้แค้นคืน จนในชาติที่เป็นนางยักษิณีและกุลธิดา ได้ฟังธรรมกับพระบรมศาสดาจึงได้เลิก การจองเวรจองกรรมกัน^{๖๒}

เรื่องนางยักษิณี จึงจัดเป็น “กรรมที่บุคคลทำไว้และนึกถึงตอนใกล้ตาย”

^{๖๑} พระสังฆมมโชติกะ ฆัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธรรมมัตถสังคหฎีกา ปริเฉทที่ ๕ เล่ม ๒, หน้า

๔๐-๔๑.

^{๖๒} คูรายละเอียดยใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๖๘-๗๓.

นายโกตุหลิก กับภรรยา เมื่อเกิดทุกข์ภักขัยในแคว้นอัลลกับปะ จึงพากันอพยพไปเมืองโกสัมพี ในระหว่างทางเกิดเสบียงอาหารหมด จึงได้ไปขออาหารกินที่บ้านของนายโคบาล นายโกตุหลิกบริโภคมากเกินไปเพราะความหิวมาหลายวัน ในขณะที่นั่นก็ได้เห็นนายโคบาลให้ก้อนข้าวปายาสแก่สุนัข ก็คิดว่าสุนัขตัวนี้มีบุญ จิตไปหวังอารมณ์นั้นคิดอิจฉาสุนัขด้วยนั้น พอตกกลางคืน นายโกตุหลิกก็สิ้นชีวิตเพราะอาหารไม่ย่อย จึงไปเกิดในท้องนางสุนัขตัวนั้น ส่วนภรรยาก็ทำการรับจ้างอยู่ในเรือนนายโคบาล^{๖๓}

เรื่องนายโกตุหลิก จึงจัดเป็น “กรรมที่ทำใหม่ตอนใกล้ตาย”

นาคราชชื่อเฮอร์กปัตต์ ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ภิกษุหนุ่มได้นั่งเรือไปในแม่น้ำคงคา เขามือไปจับใบตะไคร่น้ำ ขณะที่เรือกำลังแล่นไป ใบตะไคร่น้ำก็ขาดติดมือไป ภิกษุหนุ่มนั้นต้องอาบัติอย่างหนึ่ง แต่ไม่ได้แสดงอาบัติเพราะคิดว่าเป็นโทษเล็กน้อย ท่านได้บำเพ็ญสมณธรรมมาตลอด ๒๐,๐๐๐ ปี เมื่อจวนจะมรณภาพ คิดว่าศีลของตนเองไม่บริสุทธิ์ อยากจะแสดงอาบัติแต่กลับไม่มีภิกษุที่จะแสดงด้วยเลย จึงมรณภาพด้วยจิตที่ยังกังวลอยู่อย่างนั้น จึงได้ไปเกิดเนพระยานาค มีร่างกายประมาณเท่าเรือโกลกน ชื่อว่า เฮอร์กปัตต์ ได้มีความเดือดร้อนว่า เราทำสมณธรรมตลอดกาล เป็นผู้บังเกิดในที่มิชอบเป็นอาหาร ในกำเนิดแห่งอเหตุกสัตว์^{๖๔}

เรื่องนาคราชชื่อเฮอร์กปัตต์ จึงจัดเป็น “กรรมที่บุคคลทำไว้และนึกถึงตอนใกล้ตาย”

๒.๕.๔.๒ ตัวอย่าง อาสังขกรรม ที่เป็นฝ่ายกุศล

บุรุษผู้มาโจรมีเคราแดง ชื่อ นายคัมพทาฐิเก ได้ไปขออยู่กับสำนักโจรแห่งหนึ่ง มีโจรจำนวน ๔๕๕ คน ต่อมาพวกโจรถูกพวกชาวบ้านจับได้ นายคัมพทาฐิเก (เคราแดง) รับเป็นผู้อาสาตัดหัวโจรที่จับมาได้ จนได้รับตำแหน่งคนฆ่าโจรประจำเมือง รวมแล้วเขาได้ฆ่าโจรทั้งสิ้น ๒,๐๐๐ คนในเวลา ๕๕ ปี เมื่อเขาแก่ลงไม่อาจจะฆ่าโจรได้ด้วยการประหารในครั้งเดียว จึงถูกถอนตำแหน่งคนฆ่าโจรเสีย ทำให้เขาไม่สามารถได้กิจ ๔ อย่าง คือ การนุ่งผ้าใหม่ การดื่มยาจูเอื่อน้ำนมที่ปรุงด้วยเนยใสใหม่ การประดับดอกมะลิ และการทาด้วยของหอม แต่ในวันที่เขาถูกออกจากตำแหน่งนั้น เขาขอล้างหน้าเป็นครั้งสุดท้าย เพื่อจะได้ถวายสิ่งของนั้นแก่พระสารีบุตรเถระในวันที่ออกจากสมบัติด้วยจิตที่เลื่อมใส ซึ่งผู้ใดก็ตามที่ได้รับการสงเคราะห์จากพระเถระในวันที่ออกสมบัติ มักจะได้สมบัติใหญ่ แต่ในขณะที่พระเถระเริ่มอนุโมทนา เขาไม่อาจจะทำจิตของตนให้ไปตามธรรมเทศนาของพระเถระได้ เพราะมัวแต่นึกถึงกรรมหาบช้าที่ฆ่ามนุษย์เป็นอันมาก พระเถระจึงหาอุบายที่

^{๖๓} ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๒๒๕-๒๓๒.

^{๖๔} ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๓๒๓.

จะให้คิดว่า กรรมที่ถูกคนอื่นให้กระทำนั้นไม่เป็นอกุศล โดยนายตัมพาทฐิจะคิดว่าพระราชเป็นคนที่สั่งให้ทำ หลังจากนั้นเมื่อเขาได้กล่าวธรรม มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง ฟังธรรมอยู่ มีขันติเป็นไปโดยอนุโลม จนบรรลุโศคาปัตติมรรค ระหว่างที่นายตัมพาทฐิจะตามส่งพระเถระ ได้ถูกแม่โคนมขวิดที่ออกตายก็ไปบังเกิดในดุสิตบุรี^{๖๕}

เรื่องบุรุษผู้ฆ่าโจรมีคราแดง จึงจัดเป็น “กรรมที่ทำใหม่ตอนใกล้ตาย”

มัญญุทญทล เป็นบุตรคนเดียวของพราหมณ์ผู้มีความตระหนี่ เพราะความตระหนี่ของบิดา ไม่ยอมนำหมอมารักษาบุตรเมื่อป่วยเป็นโรคผอมเหลือง เพราะกลัวที่จะเปลืองทรัพย์ ในที่สุดแล้วโรคนั้นก็ทวีความรุนแรงขึ้นจนหมอไม่อาจจะรักษาได้ บิดาจึงนำบุตรมานอนไว้ที่หน้าระเบียงเพราะกลัวแต่คนอื่นจะเข้ามาในบ้านเห็นทรัพย์สินของตน ในขณะนั้นพระศาสดามองเห็นอุปนิสัยของมัญญุทญทล จึงได้เสด็จมาหน้าบ้านของพราหมณ์ มัญญุทญทลเมื่อเห็นพระศาสดาแล้ว ก็ได้ทำใจของตนเท่านั้น ให้เลื่อมใสในพระศาสดา ครั้นแล้วก็สิ้นชีวิตไป ได้ไปเกิดในวิมานทองสูงประมาณ ๓๐ โยชน์ในเทวโลก^{๖๖}

เรื่องมัญญุทญทล จึงจัดเป็น “กรรมที่ทำใหม่ตอนใกล้ตาย”

๒.๕.๔.๓ ตัวอย่าง อาสันนกรรมให้ผลก่อนอาจิณณกรรม

พระคัสสะเถระ มีความห่วงใยในจิวรทำจากผ้าสาฎกจากพี่สาวที่จะนำมาถวาย หลังจากได้มีการทำจิวรของท่านจนเสร็จแล้ว ท่านตั้งใจว่าวันรุ่งขึ้นจะห่มจิวรผืนนั้น แต่ในคืนนั้นเองด้วยอาการที่อาหารล้นแล้วไม่ย่อย ทำให้ท่านมรณภาพลง ไปเกิดเป็นเส้นที่จิวรนั้น เส้นนั้นก็ร้องว่า ภิกษุจะแย่งจิวรของท่านไป พอถึงวันที่ ๗ เส้นก็ตายไปเกิดในนรก เพียงชั่วครู่ก็ไปเกิดในวิมานชั้นดุสิต^{๖๗}

เรื่องพระคัสสะเถระ ตอนที่กำลังจะมรณภาพ ท่านห่วงใยในจิวรจึงได้ห่มงาอาธรรมไว้ที่จิวร กรรมนั้นมีอำนาจทำให้ท่านไปสู่ทุกคติ เกิดเป็นเส้นที่จิวรนั้นเอง จึงจัดเป็นอาสันนกรรมฝ่ายอกุศล มีลักษณะ “กรรมที่ทำใหม่ตอนใกล้ตาย” มีชีวิตอยู่ได้ ๗ วัน ขณะเกิดเป็นเส้นก็ยังห่วงว่าภิกษุรูปอื่นจะแย่งจิวรไป เมื่อตายจากเส้นไปเกิดในนรก จึงจัดเป็นอาสันนกรรม ฝ่ายอกุศล มีลักษณะ “กรรมที่ทำใหม่ตอนใกล้ตาย” แต่เมื่อท่านตกนรกไปเพียงชั่วครู่เดียวหลังจากนั้นก็ไปเกิดใน

^{๖๕} ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๔๑๘-๔๒๔.

^{๖๖} ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๓๕-๔๓.

^{๖๗} ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๑๖-๑๘.

วิมานชั้นดุสิต ก็เป็นเพราะผลของอาจิณณกรรมมีกำลังนำไปปฏิสนธิในเทวโลก นั่นคือ การที่ท่านได้บรรพชาอุปสมบทเป็นพระเถระ ทำให้ท่านได้ไปเกิดในวิมานชั้นดุสิต

พระนางมัลลิกาเทวี เป็นพระมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศล ในขณะที่พระนางยังอยู่ในมนุษยโลกได้ทรงสร้างบุญกุศลไว้มาก เวลาที่พระนางยังทรงพระตำราญคืออยู่นั้น ในวันหนึ่งได้ทรงกล่าวคำมูสาแด่พระเจ้าปเสนทิโกศล ต่อมา เมื่อถึงเวลาประหารหนัก พระนางก็ยังทรงนึกถึงบุญกุศลที่ได้เคยทรงกระทำมาแล้วนั้นอยู่เสมอ ครั้นเมื่อถึงเวลาใกล้จะสิ้นพระชนม์ พระนางก็ไม่สามารถที่จะระลึกถึงบุญกุศลที่ตนได้กระทำไว้นั้น แต่กลับไประลึกถึงคำมูสาที่ได้กล่าวไว้กับพระเจ้าปเสนทิโกศล จึงเกิดความกลัวพระทัยขึ้นเรื่อยไป จนกระทั่งสิ้นพระชนม์ เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วก็ได้ไปบังเกิดในอวิจิมหานรกเป็นเวลา ๗ วัน พอวันที่ ๘ พระนางไปเกิดในดุสิตภพ^{๖๘}

เรื่องพระนางมัลลิกาเทวี ตอนที่กำลังจะสิ้นพระชนม์ ไม่สามารถนึกถึงบุญที่ตนเคยทำไว้ แต่นึกถึงบาปกรรมตอนที่กล่าวมูสา กรรมนั้นมีอานุภาพทำให้ท่านไปสู่ทุกคติ เกิดในอวิจิมหานรก ๗ วัน จึงจัดเป็นอาสันนกรรม ฝ่ายอกุศล มีลักษณะ “กรรมที่บุคคลทำไว้และนึกถึงตอนใกล้ตาย” พอในวันที่ ๘ เมื่อใช้กรรมหมดพระนางไปเกิดในดุสิตภพ เนื่องจากว่าขณะมีชีวิตอยู่ได้สร้างกุศลไว้เป็นอันมากตลอดชีวิต ผลของอาจิณณกรรมมีกำลังจึงนำไปปฏิสนธิในเทวโลก

^{๖๘} คูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๑๖๖-๑๗๐.